

Τό «δίκαιο» τῶν εὐαγγελικῶν ἐπιταγῶν:
νόμος τῆς ἐν Χριστῷ ἐλευθερίας καὶ ἡ σημασία
τῶν λογισμῶν στὴν τήρησή του,
κατὰ τὸν ὄσιο Μᾶρκο τὸν ἐρημίτη

Φωτίου Ν. Παπανικολάου*

Ὁ ὄσιος Μᾶρκος ὁ ἐρημίτης, στὸ ἔργο του *Περὶ νόμου πνευματικοῦ*¹, ἀναφέρεται στὴ λειτουργία τοῦ νόμου τῆς ἐλευθερίας², τοῦ εὐαγγελικοῦ λόγου στὴν καθημερινὴ βιοτὴ τοῦ χριστιανοῦ. Ὁ ἐνάρετος βίος, ποὺ καρποφορεῖ ὡς δῶρο τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, ὅπως τονίζει ὁ ἀπόστολος Παῦλος³, μὲ τὶς συνεκτικὰ δεμένες μεταξὺ τους ἀρετὲς τῆς ἀγάπης, τῆς χαρᾶς, τῆς εἰρήνης, τῆς μακροθυμίας, τῆς χρηστότητος, τῆς ἀγαθοσύνης, τῆς πίστεως, τῆς πραότητος καὶ τῆς ἐγκρατείας, συνοψίζεται στὴν ἀρετὴ τῆς δικαιοσύνης τοῦ Θεοῦ. Ἡ ἐκζήτηση τῆς Βασιλείας καὶ τῆς δικαιοσύνης τοῦ Θεοῦ πρέπει νὰ εἶναι τὸ πρωταρχικὸ μέλημα τοῦ ἀνθρώπου, ὅπως παραγγέλλει ὁ Κύριος στὴν ἐπὶ τοῦ Ὅρους Ὁμιλία Του⁴. Ὁ ἄνθρωπος ὀφείλει νὰ ἀνταποκριθεῖ ἀσκώντας δικαιοσύνη ζώντας δηλαδὴ ἐνάρετα μὲ τὴν τήρηση τῶν ἐντολῶν τοῦ Θεοῦ, ποὺ

* Ὁ Φώτιος Ν. Παπανικολάου εἶναι διδάκτωρ Θεολογίας τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τοῦ Ἀριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης καὶ κάτοχος Μ.Δ. ἐπιστημῶν ἀγωγῆς τοῦ Π.Τ.Δ.Ε. τοῦ Ἀριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης.

1. Ἁγ. Μάρκου Μοναχοῦ καὶ Ἐρημίτου, *Περὶ νόμου πνευματικοῦ*, PG 65, 905-930. Σχετικὰ μὲ τὸν βίο καὶ τὸ ἔργο του βλ. Γ. Φλορόφσκυ, *Οἱ Βυζαντινοὶ ἀσκητικοὶ καὶ πνευματικοὶ Πατέρες*, μετάφρ. Π. Κ. Πάλλης, ἐκδ. Π. Πουρναρᾶ, Θεσσαλονίκη 1992, σ. 302 κ.έ., καὶ Δ. Γ. Τσάμης, *Ἐκκλησιαστικὴ γραμματολογία. Ἀπὸ τὴν ἀποστολικὴ ἐποχὴ ὡς τὴν ἄλωση τῆς Κωνσταντινούπολης*, ἐκδ. Π. Πουρναρᾶ, Θεσσαλονίκη 1985, σ. 170.

2. Ἁγ. Μάρκου, *Περὶ νόμου πνευματικοῦ*, ὁ.π., ΚΗ', 909Α.

3. Βλ. *Γαλ.* 5, 22-23.

4. Βλ. *Ματθ.* 6, 33.

ἐλευθερώνουν τὸν ἄνθρωπο ἀπὸ τὴν ὑποδούλωση στὰ πάθη καὶ λειτουργοῦν σωστικά, ἀποτρέποντας τὴν κατακρήμνισή του στὸ παρά φύσιν. Ὁ ἐνστερνισμὸς τῶν ἐντολῶν τοῦ Θεοῦ ἀποτελεῖ τὴ θετικὴ ἀνταπόκριση τοῦ ἀνθρώπου στὴν ἀγάπη καὶ τὴ δικαιοσύνη τοῦ Θεοῦ. Ἡ τήρηση τῶν ἐντολῶν δικαιώνει τὸν ἄνθρωπο ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ καὶ τοῦ ἀνοίγει τὴν εἴσοδο στὴν Οὐράνια Βασιλεία. Ἀποτελεῖ κριτήριον ἀναγνώρισής του ὡς ἀληθινοῦ μαθητῆ τοῦ Χριστοῦ⁵. Ὁ ὁσιος Μᾶρκος

5. Γιὰ τοὺς Πατέρες τῆς ἐρήμου ἡ ὑπαρξὴ πνεύματος ἀληθινῆς μαθητείας εἶχε καθοριστικὴ σημασία. Ἔτσι ὅταν ἀντιλαμβάνονταν ὅτι κάποιος ἀπὸ τοὺς ἐπισκέπτες τῶν ἀσκητηρίων δὲν πῆγαιναν ἐκεῖ μὲ σκοπὸ νὰ ὠφεληθοῦν πνευματικά καὶ δὲν εἶχαν εἰλικρινῆ πρόθεση νὰ τηρήσουν τὶς εὐαγγελικὲς ἐντολὲς ἀπέφευγαν νὰ τοὺς συναντοῦν. Θεωροῦσαν ὅτι οἱ συζητήσεις, οἱ παραινήσεις, οἱ συμβουλὲς καὶ οἱ διδασκαλίαι ἦταν περιττές, ὅταν τὰ διδαχθέντα δὲν γίνονταν πράξη. Ὁ ἀββᾶς Μαρκιανὸς, ἀπευθυνόμενος σὲ ἐκκλησιαστικούς καὶ πολιτικούς ἀξιωματούχους ποὺ τὸν ἐπισκέφθηκαν στὸ κελλί του, τοὺς εἶπε ὅτι ὁ Θεὸς μιλά καθημερινὰ μέσα ἀπὸ τὴν κτίση καὶ τὴν Ἁγία Γραφή ἀπὸ ὅπου πρέπει κάποιος νὰ ἀντλεῖ πνευματικὸ ὄφελος καὶ ὅτι, ἂν κανεὶς δὲν μπορεῖ νὰ ὠφεληθεῖ ἀπὸ αὐτά, τότε πῶς θὰ μπορέσει νὰ διδάξει τὴν ἀλήθεια καὶ νὰ ὠφελῆσει τοὺς ἄλλους; Βλ. Θεοδωρήτου Κύρου, *Φιλόθεος ἱστορία ἢ ἀσκητικὴ ἱστορία* [P. Canivet, Alice Leroy Molinghen (éds.), *Théodoret de Cyr, Histoire de Moines de Syrie*], τόμοι 2, SC 234 καὶ 257, Paris 1977 καὶ 1979, τ. 1, Μαρκιανὸς 11, σσ. 266-268. Ὁ ἀββᾶς Φήλικας ἀρνήθηκε νὰ μιλήσει σὲ λαϊκούς καὶ μοναχοὺς ποὺ τὸν ἐπισκέφθηκαν, λέγοντας πῶς ὁ Θεὸς εἶχε πάρει ἀπὸ τοὺς Γέροντες τὸ χάρισμα νὰ συμβουλεύουν, ἐπειδὴ οἱ ἄνθρωποι δὲν τηροῦσαν τὶς παραινήσεις τους. Βλ. *Ἀποφθέγματα τῶν Ἁγίων Γερόντων*, Φήλικας, PG 65, 433CD. Στὴν ἴδια γραμμὴ καὶ ὁ ἀββᾶς Ἀρσένιος, ὁ ὁποῖος, ὅταν ἀντιλήφθηκε ὅτι μία πλούσια συγκλητικὴ ἀπὸ τὴ Ρώμη τὸν ἐπισκέφθηκε ἔχοντας κοσμικὸ φρόνημα, τὴν ἀποπῆρε ψέγοντάς την ὅτι τὸν ἐπισκέφθηκε γιὰ νὰ καυχιέται στὶς φίλες της ὅτι τὸν συνάντησε. Βλ. *ὁ.π.*, Ἀρσένιος, κη', 96CD. Ἡ ἐπίσκεψη κοσμικῶν καὶ ἐκκλησιαστικῶν ἀξιωματούχων σὲ ἀσκητὲς καὶ μοναστήρια ἀποτελοῦσε καὶ ἀποτελεῖ πολλὰ φορὲς μέσο κοινωνικῆς προβολῆς ἀλλὰ καὶ προσπάθεια παρουσίας ἐνὸς ἄλλου προσώπου, σαφῶς διαφορετικοῦ ἀπὸ τὸ πραγματικὸ, μὲ στόχο τὴν ἐμφάνιση μιᾶς εἰκόνας ἀποδεκτῆς ἀπὸ τὸν κοινωνικὸ περίγυρο μὲ σκοπὸ τὴν παραπλάνησή του. Ὁ ἀββᾶς Ἀρσένιος ἀρνήθηκε νὰ δεχθεῖ στὸ κελλί του τὸν πάπα καὶ πατριάρχη Ἀλεξανδρείας Θεόφιλο καὶ ἕναν φίλο του ἄρχοντα (βλ. *ὁ.π.*, Ἀρσένιος, ζ', 89B καὶ η', 89B). Ἡ πολυτάραχη προσωπικότητα τοῦ Θεοφίλου, ποὺ εἶχε ἔλθει σὲ ρήξη καὶ εἶχε διώξει ἀρκετοὺς μοναχοὺς, δὲν ἔπειθε τὸν ἀββᾶ ὅτι ὁ πατριάρχης πῆγαινε στὸ ἀσκητήριό του γιὰ νὰ ὠφεληθεῖ πνευματικά. Ἐνδεχομένως ἡ ἐπίσκεψη τοῦ Θεοφίλου, ὁ ὁποῖος ἀπεκαλεῖτο «ἀμφαλλάξ» ἐπειδὴ ἀλλάζε φρονήματα ἀνάλογα μὲ τὰ συμφέροντά του, καὶ τοῦ ἄρχοντα ποὺ τὸν συνόδευε νὰ ἦταν ἕνας διπλωματικὸς ἐλιγμός, ποὺ ἐντασσόταν στὸ πλαίσιο τῆς πολιτικῆς πρακτικῆς τους. Στὰ μάτια τῶν ἀσκητῶν ἡ βιοτῆ τοῦ Θεοφίλου ὡς ἐκκλησιαστικοῦ ἀνδρὸς φάνταζε ἀντίθετη μὲ τὴν τήρηση τοῦ εὐαγγελικοῦ νόμου καὶ δὲν ἦταν σὲ καμμία περίπτωσι μίμηση Χριστοῦ. Ὡς ἐκκλησιαστικὸς ταγὸς θὰ ἔπρεπε νὰ εἶναι γνήσιος μαθητῆς τοῦ Χριστοῦ διδάσκοντας μὲ τὸ παράδειγμά του. Γιὰ περισσότερα βλ.

τονίζει ότι ὅλη ἡ ἀλήθεια βρίσκεται στὸν νόμο τῆς ἐλευθερίας, στὸ Εὐαγγέλιο τοῦ Χριστοῦ καὶ ἀνάλογα μὲ τὴν ἐργασία τῶν ἐντολῶν του φαίνεται ποιὸς τὸν ἐννοεῖ πραγματικὰ καὶ ἀντιλαμβάνεται ὅτι εἶναι ἡ μοναδικὴ διέξοδος γιὰ νὰ καταστεῖ δίκαιος, δηλαδὴ ἀρεστός, ἐνάρετος ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ, καθὼς καὶ σὲ ποιὸν βαθμὸ βρίσκεται ὡς πρὸς τὴν καλλιέργεια τῶν ἀρετῶν⁶.

Ἡ πληρότητα τοῦ νόμου τοῦ Εὐαγγελίου δὲν βρίσκεται σὲ ἓνα σύστημα καλὰ ἁρμοσμένων μεταξὺ τους ἀπαγορευτικῶν νομικῶν διατάξεων, ἀλλὰ στὴ ζωντανὴ παρουσία καὶ δράση τοῦ Κυρίου στὴν ἀνθρώπινη ἱστορία, ποὺ ἀποτελεῖ πρότυπο μίμησης γιὰ κάθε πιστό⁷. Ὁ ἐνάρετος ἄνθρωπος βαδίζει μὲ τὴ θέλησή του τὴ στενὴ καὶ τεθλιμμένη ὁδὸ τῶν δοκιμασιῶν τῶν ἀσκητικῶν ἀγώνων ἐνάντια στὸν Πονηρὸ, ποὺ βάζει ποικίλα προσκόμματα στὴν πορεία του, ἀκολουθώντας σταθερὰ τὸν δρόμο τῆς σταυρική θυσίας τοῦ Χριστοῦ, τὴν ὁδὸ τῆς ἀγιότητος, τῆς μεταμόρφωσης δηλαδὴ ἐν Χριστῷ καὶ διὰ τοῦ Χριστοῦ τοῦ βίου του, τὸν ὁποῖο προσφέρει ὀλοκληρωτικὰ στὸν Θεὸ λαμβάνοντας τὴν ἄκτιστη θεοποιὸ χάρη Του⁸. Ἔτσι, ἐνῶ ὀνομάζονται δίκαιοι τὰ ἱερὰ πρόσωπα

Παλλαδίου Ἐλενοπόλεως, *Διάλογος ἱστορικός Παλλαδίου Ἐπισκόπου Ἐλενοπόλεως, γενόμενος πρὸς Θεόδωρον, διάκονον Ῥώμης, περὶ βίου καὶ πολιτείας τοῦ μακαρίου Ἰωάννου Ἐπισκόπου Κωνσταντινουπόλεως τοῦ Χρυσοστόμου*, PG 47, 6, σ. 21. Πρβλ. Φ. Ν. Παπανικολάου, «Ὁ Θεόφιλος Ἀλεξανδρείας καὶ οἱ Μακροὶ Ἀδελφοί», *Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς* 784 (2000), σ. 804· Χρυσόστομος Α. Παπαδόπουλος, Ἀρχιεπ. Ἀθηνῶν καὶ πάσης Ἑλλάδος, *Ἱστορία τῆς Ἐκκλησίας Ἀλεξανδρείας (62-1934)*, Ἀλεξάνδρεια 1935, σ. 232· Ph. Rousseau, *Ascetics, Authority and the Church in the Age of Jerome and Cassian*, Oxford University Press, Oxford 1978, σ. 50.

6. Ἀγ. Μάρκου, ὁ.π., ΚΗ', 909Α.

7. Ἡ φράση «οὐδέποτε οὕτως ἐλάλησεν ἄνθρωπος, ὡς οὗτος ὁ ἄνθρωπος» (Ἰω. 7, 46) ἰσχύει μέχρι σήμερα. Οἱ προφητεῖες ποὺ ἐπαληθεύτηκαν στὸ πρόσωπό Του, τὰ θαύματά Του καὶ ἡ διδασκαλία Του ποὺ γινόταν εὐληπτῆ μὲ τίς παραβολές, ἀνοίγουν τὰ μάτια κάθε ἀνθρώπινης ψυχῆς νὰ τὸν ἀναγνωρίσει ὡς Θεὸ φανερώνοντας τὴν ἀμέτρητη δύναμή Του καὶ τὴν ἀγάπη Του, ποὺ προσφέρθηκε μὲ τὴ σταυρική Του θυσία. «Ἡ προσφορὰ τῆς θεϊκῆς ἀγάπης, καθὼς ὀλοκληρώνεται στὸ Πάθος, δὲν ἀποτελεῖ τὴν ἐκδήλωσι ἀπλοῦ αἰσθήματος ἢ τὴ θεωρητικὴ, “διὰ λόγου” θεμελίωσι μᾶς ἀπρόσιτης στὸ λογικὸ καὶ στὶς αἰσθήσεις πραγματικότητος. Εἶναι συγκεκριμένη πράξι στὸ χῶρο καὶ στὸ χρόνο, μὲ συνέπειες οἰκουμενικὲς καὶ καθολικὲς». Βλ. Νικόδημος, Μητρ. Ἀττικῆς καὶ Μεγαρίδος, *Τὸ Πρόσωπο τοῦ Ἰησοῦ*, ἐκδ. Ἀστήρ, Ἀθῆναι 1972, σ. 109.

8. Πρβλ. Φ. Ν. Παπανικολάου, *Ἡ ἔρημος καὶ ἡ πόλις στὴν ἀσκητικὴ γραμματεία τῶν πρώτων αἰώνων*, ἐκδ. Π. Πουρναρᾶ, Θεσσαλονίκη 2000, σ. 195 κ.έ.: Διονύσιος Χαράλαμπος, Μητρ. Τρίκκης καὶ Σταγῶν, *Ἀνατολικὸς ὀρθόδοξος μοναχισμὸς*, τόμοι 3,

τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης, ποὺ ἔζησαν προσδοκῶντας καὶ προφητεύοντας τὴν ἔλευση τοῦ Μεσσία, διότι ἄσκησαν ἐνάρετο βίο ἀνταποκρινόμενοι στὴν πρόσκληση ποὺ ἔλαβαν ἀπὸ τὸν δικαιοκρίτη Θεό, οἱ ἄνθρωποι τῆς Καινῆς Διαθήκης, τὰ μέλη δηλαδή τῆς Ἐκκλησίας τοῦ Χριστοῦ, ὀνομάζονται ἅγιοι⁹.

Οἱ χριστιανοί, γευόμενοι τὴν ἐμπειρία τῆς Ἀναστάσεως τοῦ Χριστοῦ ὑπὸ τὸ φῶς τῆς ὁποίας ἡ διδασκαλία Του, ἡ ὁποία διακηρύσσεται στὴν Ἐκκλησία Του, καθίσταται νόμος τοῦ Θεοῦ, πνευματικὸς νόμος, γιατί «Πνεῦμα ὁ Θεός»¹⁰, ἀγωνίζονται στὸν καθημερινὸ βίο τους μὲ ἀφοσιωμένη διάνοια νὰ τὸν τηρήσουν¹¹. Ὁ πνευματικὸς νόμος εἶναι ὁ νόμος τῆς ἐν Χριστῷ ἐλευθερίας ἀπὸ τὰ δεσμωτικὰ πάθη, ποὺ κατατρύχουν τὸν πεπτωκότα ἄνθρωπο, γι' αὐτὸ καὶ εἶναι ἀσυγκρίτως ὑπέρτερος ἀπὸ κάθε ἀνθρώπινη διδασκαλία, νομοθεσία καὶ ἀρετὴ, ἀφοῦ ἡ τελειότητά του «ἐγκέκρυπται ἐν τῷ Σταυρῷ» τοῦ Κυρίου¹². Ἡ σταυρικὴ θυσία τοῦ Κυρίου, ὡς ἡ ὑπέριστατη πράξις ἀγάπης, ἀποτελεῖ τὸ πρότυπο τοῦ ποιεῖν ἔργα ἀγάπης γιὰ κάθε χριστιανὸ στὴν καθημερινή του ζωὴ. Τὰ ἔργα ἀγάπης εἶναι ἡ ἀρετὴ ποὺ ζητᾶ ὁ Θεός¹³. Κατὰ τὸν ὄσιο Μᾶρκο τὸν ἐρμηίτη ὁ νόμος τῆς ἐλευθερίας, ὁ πνευματικὸς νόμος, «ἀναγινώσκειται

ἐκδ. Ἰ. Μ. Παντοκράτορος Σωτήρος Χριστοῦ, Κέρκυρα 2011, τ. Γ', σσ. 9, 433 κ.έ.

9. Βλ. Δ. Γ. Τσάμης, *Ἁγιολογία τῆς ὀρθόδοξης Ἐκκλησίας*, ἐκδ. Π. Πουρναρά, Θεσσαλονίκη 1999, σσ. 54-56.

10. Βλ. Ἰω. 4, 24.

11. Ὁ ἀπόστολος Παῦλος οὐσιαστικὰ τονίζει ὅτι ἡ χριστιανικὴ διδασκαλία νοηματοδοτεῖται καὶ ἀποκτᾶ ζωντανὴ καὶ σωτήρια ἀξία τὸ περιεχόμενό της, ὅταν γράφει: «εἰ δὲ Χριστὸς οὐκ ἐγήγερται, κενὸν ἄρα τὸ κήρυγμα ἡμῶν, κενὴ δὲ καὶ ἡ πίστις ὑμῶν» καί: «εἰ δὲ Χριστὸς οὐκ ἐγήγερται, ματαία ἡ πίστις ὑμῶν ἔτι ἐστὲ ἐν ταῖς ἁμαρτίαις ὑμῶν» (Α' Κορ. 15, 14, 17). Ὁ Anthony Bloom ἐπισημαίνει: «Πραγματικά, ἂν ὁ Χριστὸς δὲν ἀναστεινόταν ἡ πίστις μας, ὀλόκληρη ἡ πεποίθησή μας καὶ ἡ ἐσωτερικὴ μας ζωὴ, [...] θὰ ἦταν βασισιμῆνα σὲ κάτι ποὺ ποτὲ δὲν ἔγινε καὶ ποὺ φυσικὰ πάνω του δὲ θὰ μπορούσε νὰ στηριχτεῖ τίποτε» βλ. Anthony Bloom, Μητρ. τοῦ Σουρόζ, *Πορεία καὶ συνάντηση*, μετάφρ. Ἑλένη Γκανούρη, ἐκδ. Ἀκρίτας, Ἀθήνα 1985, σ. 123.

12. Ἀγ. Μάρκου, ὁ.π., ΚΘ', 909Α. Οἱ ἀββάδες προέτρεπαν τοὺς συνομιλητές τους, ποὺ τοὺς ἐπισκέπτονταν στὰ ἀσκητήριά τους στὴν ἔρημο, νὰ ἔχουν συνεχῶς στὸν νοῦ τους τὴν εἰκόνα τοῦ Ἐσταυρωμένου Κυρίου, γιὰ νὰ ὠφελοῦνται ψυχικὰ καὶ νὰ πράττουν τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ. Οἱ ἴδιοι ἀκόμη καὶ ὅταν συνομιλοῦσαν μὲ τοὺς ἐπισκέπτες τους, εἶχαν στραμμένο τὸν νοῦ τους στὸν Οὐρανό. Βλ. ἀναλυτικώτερα Φ. Ν. Παπανικολάου, «Ὁ κατ' ἀρετὴν βίος τῶν ἀσκητῶν», *Ἅγιος Βησσαρίων Β'* (1998), σσ. 49-53.

13. Πρβλ. Ἰω. Δ. Καραβιδόπουλος, *Εἰσαγωγή στὴν Καινὴ Διαθήκη*, ἐκδ. Π. Πουρναρά, Θεσσαλονίκη 1983, σ. 148.

διὰ γνώσεως ἀληθοῦς»¹⁴. Ἡ ἀληθινὴ γνώση εἶναι ἡ ἐν Χριστῷ γνώση, ποὺ ἀποτελεῖ πηγὴ θεογνωσίας γιὰ τὸν φωτισμένο ἀπὸ τὸ Ἅγιο Πνεῦμα νοῦ καὶ ἡ ὁποία συντελεῖται μὲ τὴ σταθερὰ προσανατολισμένη θέληση καὶ ἐπιθυμία τοῦ ἀνθρώπου νὰ ἐνωθεῖ μὲ τὸν Θεό¹⁵. Αὐτὸ συνεπάγεται ἕναν συνεχῆ ἀγῶνα, ὅπου ὁ ἄνθρωπος μεταμορφούμενος ἐν Χριστῷ ἀγιάζεται ποιώντας ἔργα ἀγάπης. Ἔτσι ἀποδεικνύει ὅτι κατανοεῖ πῶς, ὅταν ἐργάζεται τις θεῖες ἐντολές, ἐλευθερώνεται ἀπὸ τὰ δεσμὰ τῶν παθῶν ποὺ τὸν κρατοῦν στὴν κατάσταση τῆς πτώσεως, ὠθώντας τον στὸν ὄλεθρο τοῦ παρὰ φύσιν ζῆν¹⁶. Ἡ σωτήριος εὐεργεσία, ἡ ὁποία παρέχεται μὲ τὸν νόμο τῆς ἐλευθερίας ποὺ προϋποθέτει τὴν «ἐργασίαν τῶν ἐντολῶν», ὀλοκληρώνεται «διὰ τῶν οἰκτιρμῶν τοῦ Κυρίου»¹⁷. Μόνος του ὁ ἄνθρωπος δὲν μπορεῖ νὰ ἀνταποκριθεῖ σὲ ὅσα ἡ «φωνὴ Κυρίου ἐν μεγαλοπρεπείᾳ»¹⁸ τοῦ παραγγέλλει, χωρὶς τὴ χάρη, τὸ ἔλεος, τὴν ἀγάπη καὶ τὴν ἰσχὺ ποὺ ἀπορρέει ἀπὸ τὸν Σταυρὸ καὶ τὴν Ἀνάσταση τοῦ Κυρίου¹⁹. Ἐξ ἄλλου, ὁ ὄσιος Μᾶρκος θεωρεῖ ὅτι

14. Ἀγ. Μάρκου, ὁ.π., Α', 909AB. Μὲ τὴν ἐνανθρώπησή του ὁ Υἱὸς καὶ Λόγος τοῦ Θεοῦ «οὐκ ἐκ διαλειμμάτων ἐνεργῶν», ὅπως γινόταν γνωστὸ τὸ θέλημα καὶ οἱ ἐντολές τοῦ Θεοῦ μὲ τὸν διδασκτικὸ λόγον τῶν προφητῶν τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης, ἀλλὰ «συμφυῆ ἑαυτῷ τὴν ἀνθρωπότητα καὶ ἠνωμένην κατακτησάμενος», τῆς ἔδωσε τὴ δυνατότητα νὰ ἀγιασθεῖ, ἀφοῦ στὸ πρόσωπό Του ἀποκαλύπτεται γιὰ νὰ τηρηθεῖ ἀπὸ αὐτὴν ὁ πνευματικὸς νόμος τῆς ἐλευθερίας ἀπὸ τὰ φθοροποιὰ πάθη. Βλ. Μ. Βασιλείου, *Εἰς τὴν Ἁγίαν τοῦ Χριστοῦ Γέννησιν* 2, PG 31, 1460B καὶ *Εἰς Ἡσαΐαν* 13, PG 30, 140A.

15. Στὸ Β' ἀντίφωνο τῶν ἀναβαθμῶν τοῦ πλαγίου τοῦ Α' ἤχου στὸν ὄρθρο τῆς Κυριακῆς ψάλλοντας ὁμολογοῦμε: «Ἄγιω Πνεύματι, θεολογοῦντες φῶμεν· Σὺ Θεός, ζωὴ, ἔρως, φῶς, νοῦς, σὺ χρηστότης, σὺ βασιλεύεις εἰς τοὺς αἰῶνας».

16. Πρβλ. Δ. Γ. Τσάμης, *Εἰσαγωγή στὴ σκέψη τῶν Πατέρων τῆς ὀρθόδοξης Ἐκκλησίας*, ἐκδ. Π. Πουρναρά, Θεσσαλονίκη ⁴1992, σ. 186.

17. Ἀγ. Μάρκου, ὁ.π., Α', 909B.

18. Βλ. *Ψαλμ.* 28, 4β.

19. Ἀγ. Μάρκου, ὁ.π., ΑΑ', 909B. Στὴν ἴδια γραμμὴ μὲ τὸν ὄσιο Μᾶρκο βρῖσκεται καὶ ἡ σύγχρονη ὀρθόδοξη θεολογικὴ σκέψη, εἴτε πηγάζει ἀπὸ τὸν ἀκαδημαϊκὸ χῶρο εἴτε ἀπὸ τὴν ἀσκητικὴ ἐμπειρία. Τὰ ἔργα ἀγάπης καὶ οἱ ἀσκητικοὶ ἀγῶνες μποροῦν νὰ πραγματοποιηθοῦν ἀπὸ τὸν ἄνθρωπο μὲ τὴ δύναμη ποὺ ἀπορρέει ἀπὸ τὴ χάρη τοῦ Θεοῦ καὶ ἀποτελοῦν θετικὴ ἀνταπόκριση στὴ σωστικὴ δικαιοσύνη τοῦ πνευματικοῦ νόμου. Ἀποκτοῦν ἀξία ὅταν ὀφείλονται στὴ βαθιὰ πίστη καὶ ἀγάπη στὸν Θεό, καθὼς ἐπίσης στὴν ἀγάπη καὶ τὸ ἐνδιαφέρον πρὸς τὸν πλησίον καὶ ὅλη τὴ Δημιουργία. Εἶναι πράξεις ποὺ δὲν γίνονται καταναγκαστικὰ ὡς ἀντάλλαγμα γιὰ νὰ κερδηθεῖ ἡ σωτηρία ἀλλὰ ἡ τέλεισός τους ἀποδεικνύει ἀβίαστα τὴν πρόθεση τοῦ ἀνθρώπου νὰ γίνῃ οὐρανοπολίτης. Ὁ Γέροντας Ἰωσήφ ὁ Βατοπαιδινὸς τόνιζε ὅτι «οἱ ἀγαθὲς πράξεις καὶ τελικὰ οἱ ἀρετὲς εἶναι καθήκον μας ἀπέναντι στὴν κοινωνία καὶ τὸν ἑαυτό μας [...]. Κάθε ἀρετὴ

είναι ἀναίρεση τῆς ἀντίστοιχης κακίας [...]. Ὄταν διορθώσουμε τὸν τρόπο θεωρήσεως τῆς σωτηρίας μας, ὅ,τι δὲν κερδίζεται ἀπὸ τὰ ἔργα μας –ποῦ εἶναι χρήσιμα γιὰ νὰ ἀποδεῖξουμε τὴν πίστη μας– ἀλλὰ ἀντιληφθοῦμε πὼς αὐτὴ εἶναι δωρεὰν ἀπὸ τὸν Σταυρὸ τοῦ Χριστοῦ διὰ τῆς πίστεως καὶ ὄχι ἀντάλλαγμα οὔτε ἐξαγορὰ τῶν ἔργων μας τότε [...] ἡ ψυχὴ μας θὰ αἰσθανθεῖ τὴν Χάρη τοῦ Θεοῦ». Βλ. ἀρχιμ. Ἐφραίμ Βατοπαιδινός, *Γέρων Ἰωσήφ Βατοπαιδινός*, ἐκδ. Ἰ. Μ. Μ. Βατοπαιδίου, Ἅγιον Ὅρος 2021, σσ. 392-393. Κατὰ τὸν Ἰω. Καραβιδόπουλο, τὸ «ποιεῖν» ἔργα ἀγάπης «εἶναι τὸ χαρακτηριστικὸ τοῦ γνήσιου χριστιανοῦ [...]. Αὐτὴ εἶναι ἡ ἀπαίτηση τοῦ Θεοῦ ἀπὸ τὸν ἄνθρωπο, ὅπως τὴν διατυπώνει ὁ Ἰησοῦς στὴν ἐπὶ τοῦ ὄρους ὁμιλία [...]. Ἡ ἀπαίτηση αὐτὴ δὲν ὑποδουλώνει τὸν ἄνθρωπο ἀλλὰ τὸν ἐλευθερώνει μὲ τὴν χάρη τοῦ Θεοῦ. Οἱ ἐντολές τῆς ἐπὶ τοῦ ὄρους ὁμιλίας εἶναι δυνατὸ νὰ ἐφαρμοσθοῦν ὄχι μὲ τὶς ἀσθενεῖς δυνάμεις τοῦ ἀνθρώπου ἀλλὰ μὲ τὴν χάρη ποῦ ἀπορρέει ἀπὸ τὸν σταυρὸ καὶ τὴν ἀνάσταση τοῦ Χριστοῦ». Πρβλ. Ἰ. Δ. Καραβιδόπουλος, *ὁ.π.*, σ. 148. Ἐδῶ βρῖσκεται καὶ τὸ νόημα τῆς ἐρήμου ὡς τρόπου ζωῆς. Ὁ χριστιανός, εἴτε ζεῖ στὸν κόσμο εἴτε στὴν ἐρημο, ὀφείλει νὰ ἀπογυμνώσει τὴν καρδιά του ἀπὸ τὰ πάθη καὶ νὰ ἐνδυθεῖ τὶς ἀρετές. Δὲν μπορεῖ κάποιος νὰ ἐπιτύχει τὶς ἀρετὲς πηγαίνοντας στὴν ἐρημο, ἂν δὲν ἀκολουθήσει τὴν ρῆση τοῦ Κυρίου: «εἴ τις θέλει ὀπίσω μου ἔλθειν, ἀπαρνησάσθω ἑαυτὸν καὶ ἀράτω τὸν σταυρὸν αὐτοῦ καὶ ἀκολουθείτω μοι» (Ματθ. 16, 24). Ἡ ἀπάρνηση τοῦ «ἑαυτοῦ», ἡ σταύρωση τοῦ ἰδίου θελήματος καὶ τὸ θυσιαστικὸ πνεῦμα, τὰ ὁποῖα εἶναι γνωρίσματα τοῦ γνήσιου μαθητῆ τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, ποῦ πολιτεύεται σταθερὰ προσηλωμένος στὸν νόμο τοῦ Εὐαγγελίου χωρὶς ἀντιφάσεις, ἀποτελοῦν τὴ βίωση τῆς πραγματικῆς ἐρημίας ποῦ ὀδηγεῖ στὴ Βασιλεία τῶν Οὐρανῶν. Πρβλ. Ἰ. Κ. Κορναράκης, *Φιλοκαλικά θεματα ἐρημικῆς ἐσωτερικότητος*, ἐκδ. Ὁρθόδοξος Κυψέλη, Θεσσαλονίκη 1975, σ. 25· Ἰ. Δ. Καραβιδόπουλος, *Μελέτες ἐρμηνεϊκῆς καὶ θεολογίας τῆς Καινῆς Διαθήκης*, ἐκδ. Π. Πουρναρά, Θεσσαλονίκη 1990, σ. 115. Ἡ ἐρημος ὡς τόπος «διευκολύνει» τὴν ἐργασία τῶν ἀρετῶν μακριὰ ἀπὸ βιοτικὲς μέριμνες καὶ περισπασμούς καὶ ἀποτελεῖ τὸ στάδιο γιὰ νὰ ἀγωνισθεῖ ὁ ἀσκητὴς γιὰ τὴν ἐπίτευξη τῆς ἐρήμωσης ἀπὸ τὰ πάθη στὴν ψυχὴ του, παλεύοντας μὲ τὸν Πειρασμὸ καὶ ζητώντας τὴν χάρη καὶ τὸ ἔλεος τοῦ Θεοῦ. Οἱ ἀσκητικοὶ ἀγῶνες φανερώνουν τὴ θέληση τοῦ ἀνθρώπου νὰ συνεργήσει γιὰ τὴ σωτηρία του. Ἡ τέλεση ἔργων ἀγάπης καὶ ἡ καλλιέργεια τῶν ἀρετῶν ἐπιτυγχάνονται ὕστερα ἀπὸ πάλῃ μὲ τὸν Πονηρὸ καὶ δὲν ἀποτελοῦν εὐκόλα πραγματοποιήσιμες πράξεις ποῦ ἀπορρέουν ἀπλᾶ καὶ ἀβίαστα ἀπὸ μία ὁμολογία πίστεως στὸν Θεό. Ὁ Hans Küng προφανῶς ἀντιλαμβάνομενος τὸν ὀρθόδοξο μοναχισμό “only as a charism”, ποῦ ἔχει νὰ κάνει μὲ ἐξωτερικοὺς τύπους εὐσεβείας, συμπεριφορῶν καὶ ἄγαμου βίου, ποῦ μποροῦν νὰ ἐφαρμοσθοῦν στὴν ἐρημο ὡς τόπο ἀπὸ κάποιους, ἐπισημαίνει ὅτι ὁ Χριστὸς δὲν ἔστειλε τὸν πλούσιο νεανία τοῦ Εὐαγγελίου στὴν ἐρημο σὲ κάποιο μοναστήρι, ὅταν ρωτήθηκε ἀπὸ αὐτόν: «τί ἀγαθὸν ποιήσω ἵνα ἔχω ζωὴν αἰώνιον», ἀλλὰ τοῦ ζήτησε νὰ Τὸν ἀκολουθήσει (Ματθ. 19, 16-22). Γι’ αὐτὸ κατὰ τὸν ἴδιο, οἱ ἄνθρωποι δὲν μποροῦν νὰ δικαιωθοῦν ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ μὲ «ἔργα ἀσκητισμοῦ». Βλ. H. Küng, *Christianity, Essence, History and Future*, Continuum, New York 1998, σ. 221. Ἐξάλλου, ὅπως πάλι ὁ ἴδιος ὁ Küng ἀφελῶς (;) ὑποστηρίζει, ὁ Χριστὸς δὲν ἔγινε “a desert father”, ἂν καὶ σύμφωνα μὲ τοὺς Συνοπτικοὺς εὐαγγελιστὲς παρέμεινε ἐπὶ σαράντα ἡμέρες στὴν ἐρημο, οὔτε «συνηγόρησε» σὲ μία «ἐξωκόσμια» πνευματικότητα (βλ. Η.

αὐταπατῶνται καὶ συνάμα ἔξαπατοῦν τοὺς συνανθρώπους τους ὅσοι θεωροῦν πῶς μὲ τὰ ἔργα τους τηροῦν τὸν νόμο. Στὴν πραγματικότητα, ὅποιος ἰσχυρίζεται ὅτι ἐκπληρώνει τὸν νόμο τοῦ Θεοῦ μὲ αὐτὸν τὸν τρόπο δὲν ἐργάζεται ὅλες τὶς ἐντολές καὶ ἀνήκει στὴν κατηγορία τῶν ἀνθρώπων πού «σωματικῶς ἀναγινώσκουσι» τὸν νόμο²⁰. Ὁ ὅσιος ἀναφέρεται στοὺς κατακρινομένους ἀπὸ τὸν ἀπόστολο Παῦλο κατ' ἐπίφασιν νομοδιδασκάλους, οἱ ὅποιοι οὔτε ἀντιλαμβάνονται αὐτὰ πού διδάσκουν οὔτε καταλαβαίνουν αὐτὰ γιὰ τὰ ὅποια δίνουν δῆθεν κατηγορηματικὲς καὶ αὐθεντικὲς διαβεβαιώσεις²¹.

Ἡ πλήρωση τοῦ νόμου προσφέρεται ὡς δυνατότητα ἀπὸ τὸν Θεὸ στοὺς ἀνθρώπους πού πλημμυρίζει ἢ καθαρὴ καρδιά τους ἀπὸ ἀγάπη καὶ ἔχουν ἀγαθὴ συνείδηση καὶ ἀνυπόκριτη πίστη. Ἀντίθετα, ὅσοι ἀστοχοῦν νὰ κοσμήσουν τὴ στολὴ τῆς ψυχῆς τους μὲ αὐτὲς τὶς ἀρετές, πού ἀποτελοῦν καρπὸς ἐνεργειῶν τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, ἐξαιτίας τῆς διψυχίας τους νὰ ζοῦν ταυτόχρονα «χριστιανικό» καὶ κοσμικό βίο, ὁδηγοῦνται σὲ μάταιη ἀδολεσχία²² προσπαθώντας νὰ πείσουν τὸν κοινωνικό τους περίγυρο ἀλλὰ καὶ αὐτοὺς τοὺς ἴδιους στὴν περίπτωση

Küng, ὁ.π.). Ἀντιθέτως, ὁ Ulrich Mauser ὑποστηρίζει ὅτι ἡ παραμονὴ τοῦ Ἰησοῦ στὴν ἔρημο γιὰ σαράντα ἡμέρες δὲν μπορεῖ νὰ θεωρηθεῖ ὡς μία περίοδος πού ἔληξε μὲ τὴν ἔναρξη τοῦ ἀπολυτρωτικοῦ ἔργου τοῦ Κυρίου στὸν κόσμο ἀλλὰ, ὅπως ἀκριβῶς συνέβη μὲ τὸν Μωυσῆ καὶ τὸν προφῆτη Ἡλία πού ἦταν «ἄνθρωποι τῆς ἐρήμου», ἀπηχεῖ τὴν κατευθυντήρια γραμμὴ τῆς ὅλης Του ἀποστολῆς [βλ. U. W. Mauser (ed.), *Christ in the Wilderness*, ἐκδ. SCM Press, London 1963, σ. 99]. Ὅμως ἡ προτροπὴ τοῦ Κυρίου στὸν νέο νὰ Τὸν ἀκολουθήσει, ἐφαρμόζοντας ἐλεημοσύνη καὶ ἀκτημοσύνη, δὲν ἦταν κάτι διαφορετικὸ ἀπὸ τὴν οὐσία τοῦ ὀρθόδοξου μοναχισμοῦ, ὅταν αὐτὸς βιώνεται ὄχι «σωματικῶς» ἀλλὰ «πνευματικῶς». Τότε ὁ μοναχὸς πίνει ἀπὸ τὴν ἀστείρευτη πηγὴ τοῦ πνευματικοῦ ὕδατος πού προσφέρει ὁ Κύριος καὶ ζεῖ τὴν αἰωνιότητα (πρβλ. Ἰω. 4, 14). Ὁ μοναχός, πολίζοντας τὴν ἔρημο, στοχεύει νὰ ἐρημώσει τὴν καρδιά του ἀπὸ τὰ ἐγκόσμια πάθη καὶ ἐφαρμόζοντας τὸν πνευματικὸ νόμο τοῦ Εὐαγγελίου νὰ κοσμηθεῖ μὲ τὶς ἀρετές. Ὁπλισμένος μὲ αὐτὲς καὶ μὴ ἀρνούμενος ἀλλὰ ἀγαπώντας τὸν κόσμο τοῦ Θεοῦ, ἀγωνίζεται γιὰ τὴν ἐν Χριστῷ μεταμόρφωσή του, πρωταγωνιστώντας στὸ κοινωνικοπολιτικὸ γίγνεσθαι.

20. Ἀγ. Μάρκου, ὁ.π., ΑΒ', 909B.

21. Βλ. Α' Τιμ. 1, 7: «θέλοντες εἶναι νομοδιδάσκαλοι, μὴ νοοῦντες μῆτε ἂ λέγουσι μῆτε περὶ τίνων διαβεβαιοῦνται».

22. Πρβλ. Α' Τιμ. 1, 4-6: «μηδὲ προσέχειν μύθοις [...] αἵτινες ζητήσεις παρέχουσι μᾶλλον [...] τὸ δὲ τέλος τῆς παραγγελίας ἐστὶν ἀγάπη ἐκ καθαρᾶς καρδίας καὶ συνειδήσεως ἀγαθῆς καὶ πίστεως ἀνυποκρίτου ὧν τινες ἀστοχήσαντες ἐξετράπησαν εἰς ματαιολογίαν [...]».

νεύση» κατὰ παράβαση τοῦ μωσαϊκοῦ νόμου, ὁ ὁποῖος ἐπέτασσε τό «οὐ φρονεῦσεις»²⁶. Ἔτσι μποροῦμε νὰ ποῦμε ὅτι ἡ ἀπλὴ συμμόρφωση σὲ νομικὲς διατάξεις καὶ σὲ μορφὲς συμπεριφορᾶς, ποὺ θεσπίζονται ἢ υἱοθετοῦνται ἀπὸ τὶς ἀνθρώπινες κοινωνίες, εἴτε λαμβάνοντας ὑπ' ὄψιν τὴ χριστιανικὴ διδασκαλία εἴτε ὄχι, εἶναι ἀνεπαρκῆς πόρρω ἀπέχοντας ἀπὸ τὴν πραγμάτωση τοῦ θελήματος τοῦ Θεοῦ, ποὺ ἀνοίγει τὸν δρόμο πρὸς τὴ Βασιλεία Του. Ἡ γνώση τοῦ θελήματος τοῦ Θεοῦ εἶναι τὸ ἀπολυτρωτικὸ δῶρο Του πρὸς τὸν ἄνθρωπο, ποὺ προσφέρθηκε μὲ τὴ διδασκαλία καὶ τὴ σταυρικὴ θυσία τοῦ Χριστοῦ, μὲ τὴν ὁποία καταδείχθηκε ἡ ἀνεδαφικότητα τῆς ἀνθρώπινης «ὀρθολογιστικῆς» σκέψεως καὶ τῆς συνακόλουθης μὲ αὐτὴν ἀντιμετωπίσεως τῶν πραγμάτων τοῦ ἀνθρώπινου βίου. Ὁ ἀνθρώπινος «ὀρθολογισμὸς» εἶναι ἓνα ὑποκατάστατο τοῦ ὀρθοῦ λόγου καὶ τῆς λειτουργίας του. Εἶναι δημιούργημα τοῦ ἐκπεσόντος ἀνθρώπου, ποὺ ἀλογήσας τοῦ δώρου τῆς μετὰ τοῦ Θεοῦ κοινωνίας στὸν Παράδεισο, ἀπώλεσε τὸν ὀρθὸ λόγον μὲ ἀποτέλεσμα τὸν ὑπαρξιακὸ του ἀφανισμό²⁷.

Ἡ σωτηρία βρίσκεται στὴ διαρκῆ μνήμη τοῦ Θεοῦ. Τότε ὁ ἄνθρωπος κυβερνᾶται ἀπὸ τὸν ὀρθὸ λόγον «φιλοσόφους ἀσόφους δεικνύων» καὶ «τεχνολόγους ἀλόγους ἐλέγχων»²⁸. Ἐξ ἄλλου, κατὰ τὸν ὄσιο Μᾶρκο, κάθε λογισμὸς εἴτε αὐτὸς γίνεται «ἐμπαθῶς» εἴτε «μεσοτρόπως»,

26. Βλ. *Ματθ.* 5, 21-22.

27. Πρβλ. Ν. Α. Ματσούκας, *Δογματικὴ καὶ συμβολικὴ θεολογία Β*, ἐκδ. Π. Πουρναρᾶ, Θεσσαλονίκη 1988, σ. 501 κ.έ. Κατὰ τὸν ἅγιον Διάδοχο, ἐπίσκοπο Φωτικῆς, ὅταν τὸ θεωρητικὸ μέρος τῆς ψυχῆς, ὁ νοῦς καὶ ὁ λόγος, εἶναι ἀπαλλαγμένο ἀπὸ τὰ πάθη, τότε ὁ ἄνθρωπος βλέπει τὸ φῶς τῆς ἀληθινῆς γνώσεως εὐρισκόμενος «ἐκτὸς τῆς δαιμονικῆς ἀχλύος» καὶ ἡ ψυχὴ του δέχεται τὴν ζωοποιὸ ἐνέργεια τοῦ Ἁγίου Πνεύματος. Βλ. Ἁγίου Διαδόχου, *Ἐκατὸν κεφάλαια γνωστικά*, οε', SC 5, Paris 1955, σσ. 133-134. Ἔτσι ὁ ὀλοκληρωτικὰ στραμμένος πρὸς «τὴν ζωοποιὸν καὶ καθαριστικὴν αὔραν τοῦ Ἁγίου Πνεύματος» ἄνθρωπος ζεῖ τὴ βεβαιότητα καὶ τὴν ἀσφάλεια, ποὺ γεννᾷ ἡ σωτηρία παρουσία τοῦ Θεοῦ στὴ ζωὴ του, ἀποφεύγοντας τὸν πνευματικὸ θάνατο. Βλ. καὶ Φ. Ν. Παπανικολάου, «Ἡ διδασχὴ τοῦ ἁγίου Διαδόχου Φωτικῆς γιὰ τὴ σύναψη Θεοῦ καὶ ἀνθρώπου: Καρπὸς ἀγιογραφικοῦ ὑπομνηματισμοῦ μέσα ἀπὸ τὴν ἀσκητικὴ του ἐμπειρία», *Θεολογία* 92, 4 (2021), σ. 115 κ.έ.

28. Πρβλ. Γ' στάση τῆς ἀκολουθίας τοῦ Ἀκαθίστου Ἑγμνου. Ὁ Μ. Ἀθανάσιος γράφει γιὰ τὸν Μ. Ἀντώνιο: «ἀλλ' ὄλος ἦν ἴσος, ὡς ὑπὸ τοῦ λόγου κυβερνῶμενος καὶ ἐν τῷ κατὰ φύσιν ἐστῶς» (Μ. Ἀθανασίου, *Βίος καὶ πολιτεία τοῦ ὁσίου Πατρὸς ἡμῶν Ἀντωνίου*, PG 26, 865A).

δηλαδή αδιαφόρως, «μέτρον ἔχει καὶ σταθμὸν παρὰ Θεῶ»²⁹. Ὁ ἄνθρωπος κατορθώνει νὰ εἰσέλθει στὴν Οὐράνια Βασιλεία ὕστερα ἀπὸ βίαιο ἀγῶνα³⁰ γιὰ τὴν ἐφαρμογὴ τῶν εὐαγγελικῶν ἐπιταγῶν, ἔχοντας ἀνυποχώρητη ἐπιμονὴ καὶ πίστη στὴν εὐσπλαχνία καὶ τὴ βοήθεια τοῦ Θεοῦ, ποὺ εἶναι ἡ πηγὴ τῶν ἀρετῶν³¹. Τότε, κατὰ τὸν ὄσιο Μάρκο, ἀντιλαμβάνεται τὸν «νόμον τοῦ Κυρίου ἄμωμον», ἦτοι ὡς τὴν ἀφεγάδιαστη μοναδικὴ θεραπεία, ὡς τὸν μόνον δρόμο ποὺ τὸν ὀδηγεῖ στὴν ἐπιστροφή στοῦ «ἀρχαῖον κάλλος»³². Ἡ μοναδικότητα τοῦ νόμου τοῦ Κυρίου ὡς ὁδοῦ σωτηρίας τονίζεται περιεκτικώτατα ἀπὸ τὸν προφητάνακτα Δαβίδ: «ὁ νόμος τοῦ Κυρίου ἄμωμος, ἐπιστρέφων ψυχάς· ἡ μαρτυρία Κυρίου πιστή, σοφίζουσα νήπια· τὰ δικαιώματα Κυρίου εὐθεία, εὐφραίνοντα καρδίαν· ἡ ἐντολὴ τοῦ Κυρίου τηλαυγής, φωτίζουσα ὀφθαλμούς»³³.

Ἡ σημασία τῶν λογισμῶν εἶναι κεφαλαιώδης γιὰ τὴ διατήρηση τῆς κοινωνίας μὲ τὸν Θεὸ ποὺ γνωρίζει ἀλάνθαστα κάθε λογισμό, γι' αὐτὸ ὁ ἄνθρωπος ὀφείλει νὰ μὴν τὴν ὑποβαθμίζει καὶ νὰ μὴν ἀδιαφορεῖ γιὰ τὴν ποιότητα τῶν σκέψεων ποὺ γεννῶνται στὸν νοῦ του³⁴. Μὲ ὄπλο τὴ συνεχῆ προσευχὴ ὁ νοῦς παραμένει προσηλωμένος στὸν Θεὸ καὶ καθαρίζει ἀπὸ τοὺς μάταιους λογισμούς³⁵. Ὁ πνευματικὸς

29. Ἁγ. Μάρκου, ὁ.π., ΠΘ', 916C.

30. Πρβλ. Ματθ. 11, 12: «ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν βιάζεται, καὶ βιασταὶ ἀρπάζουσιν αὐτήν» καὶ Λουκ. 16, 16: «ἀπὸ τότε ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ εὐαγγελίζεται καὶ πᾶς εἰς αὐτὴν βιάζεται».

31. Ἁγ. Μάρκου, ὁ.π., Μ', 912A: «πάσης ἀρετῆς κατάρχει Θεός, καὶ τοῦ μεθημερινοῦ φωτὸς ὁ ἥλιος» καὶ ΜΑ', 912A: «ποιήσας ἀρετὴν, μνήσθητι τοῦ εἰρηκότος, ὅτι χωρὶς ἐμοῦ οὐ δύνασθε ποιεῖν οὐδέν».

32. Ἁγ. Μάρκου, ὁ.π., ΛΑ', 909B.

33. Βλ. Ψαλμ. 18, 8-9.

34. Ἁγ. Μάρκου, ὁ.π., 4Α', 916D.

35. Οἱ ἀσκητὲς Πατέρες τονίζουν πὼς μὲ τὴν ἀδιάλειπτη προσευχὴ ἀποσοβεῖται ὁ κίνδυνος τῆς ἀποξένωσης τοῦ ἀνθρώπου ἀπὸ τὸν Θεὸ καὶ ὁ ἄνθρωπος εἰσέρχεται πλέον στὴ θεωρία τῆς θείας δόξης ἀπομακρυνόμενος ἀπὸ τὴ θεωρία τοῦ κόσμου. Βέβαια, ἡ πραγματικὴ προσευχὴ εἶναι ἡ πνευματικὴ προσευχὴ ποὺ δὲν τὴν ἀπασχολοῦν θέματα ποὺ ἔχουν σχέση μὲ κοσμικὰ συμβάντα, τὰ ὁποῖα, ὅταν παρεμβάλλονται, ἐμποδίζουν τὴν καθαρότητα τῆς θέας τοῦ Θεοῦ. Βλ. Φ. Ν. Παπανικολάου, «Ἡ προσευχὴ στὰ κείμενα τῆς ἀσκητικῆς γραμματείας τῶν πρώτων αἰώνων καὶ κατὰ τὸν ἄββᾶ Ἰσαὰκ τὸν Σύρο», *Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς*, 857 (2017), σ. 67 κ.έ., καὶ ὁ ἴδιος, «Ἡ νοερὰ προσευχὴ στοῦ περὶ προσευχῆς ἔργο τοῦ Ὁσίου Νείλου τοῦ Ἀσκητοῦ», *Θεολογία* 91, 4 (2020), σ. 138 κ.έ.

νόμος είναι σαφής· τό «δίκαιο» πού πηγάζει ἀπὸ αὐτὸν δὲν ἐπιτρέπει τὴ νοερὴ συγκατάθεση σὲ κακοὺς λογισμούς. Ἐπειδὴ ὅμως καὶ ὁ «ἐχθρὸς ἐπίσταται» τοῦ πνευματικοῦ νόμου, γι' αὐτὸ καὶ ζητεῖ νὰ ἔχει τὴ νοερὴ συγκατάθεση, διότι αὐτὴ ἀρκεῖ γιὰ νὰ ἀλώσει τὴν ψυχὴ τοῦ ἀνθρώπου. Ἄν συμβεῖ αὐτό, τότε τὰ ἀποτελέσματα εἶναι ἐπώδυνα γιὰ τὸν ἄνθρωπο· κόποι μετανόιας γιὰ ὅποιον παραδέχεται τὰ σφάλματά του ἢ ἐπερχόμενες συμφορὲς μετὰ γογγυσμούς γι' αὐτές, πού καταδεικνύουν τὴν ἀπιστία πρὸς τὴ δικαιοσύνη τοῦ Θεοῦ ἀπὸ ὅσους τὶς ὑπομένουν χωρὶς νὰ παραδέχονται τὰ λάθη τους³⁶. Ὅποιος παραδέχεται τὰ σφάλματά του ἀντιλαμβάνεται ὅτι οἱ λογισμοὶ καὶ οἱ πράξεις του τὸν ἀπομάκρυναν ἀπὸ τὸν Θεὸ καὶ ὅτι οἱ ἐπιφερόμενες συμφορὲς ὀφείλονται σὲ αὐτὴν τοῦ τὴν ἀπομάκρυνση ἀπὸ τὸν λιμένα τῆς σωτηρίας. Κάτι τέτοιο βέβαια δὲν μπορεῖ νὰ τὸ ἀντιληφθεῖ καὶ νὰ τὸ ζήσει μετὰ αὐτὸν τὸν τρόπο κάποιος ἄπιστος. Γι' αὐτὸ κατὰ τὸν ὅσιο Μᾶρκο ἀποδεικνύεται ἄπιστος ὅποιος δὲν ἀντιλαμβάνεται ὅτι ἡ αἰτία τῶν κακῶν εὐρίσκεται στὴν ἀποστροφή τοῦ βλέμματός του ἀπὸ τὸ φῶς τοῦ Θεοῦ καὶ στὴ στροφή του στὸ σκότος τῆς ἁμαρτίας.

Εἶναι ἐπομένως ὀλοφάνερο γιὰ τὸν ὅσιο Μᾶρκο πὼς ὅ,τι κακὸ συμβαίνει ὀφείλεται στοὺς ἁμαρτωλοὺς λογισμούς, γιὰ τὴν τὰ ἀθέλητα παθήματα ὀφείλονται σὲ ἐκούσιες ἁμαρτωλὲς σκέψεις πού γίνονται πράξεις, οἱ ὁποῖες ἔχουν τὴν ἀνάλογη ἀνταπόδοση ἀπὸ τὸν Θεὸ³⁷. Γι' αὐτὸ ἐχέφρονες εἶναι ὅσοι μποροῦν νὰ διακρίνουν, νὰ ἀναλύουν καὶ νὰ ἐξουσιάζουν τὸ ἴδιον θέλημά τους³⁸. Ἀντίθετα, ὅσοι παρασύρονται ἀπὸ τοὺς λογισμούς τους τυφλώνονται ἀπὸ αὐτοὺς καί, ἐνῶ βλέπουν τὶς ἐνέργειες τῆς ἁμαρτίας, δὲν μποροῦν νὰ δοῦν τὰ αἰτίά τους, πού εἶναι οἱ ἴδιοι οἱ λογισμοί³⁹. Ἡ τῆς «κακίας μέθοδος» παρομοιάζεται ἀπὸ τὸν ὅσιο μετὰ δίχτυ περίπλοκο ἀπὸ τὸ ὁποῖο, ἂν ἀμελήσει κάποιος νὰ

36. Ἁγ. Μάρκου, ὁ.π., 4Γ', 916D καὶ 4Δ', 916D-917A. Πρόκειται γιὰ τοὺς ἀνθρώπους πού δὲν θὰ ποῦν, ὅπως εἶπε ὁ ἕνας ἐκ τῶν δύο συσταυρωθέντων μετὰ τὸν Χριστὸ ληστῶν στὸν ἄλλο: «οὐδὲ φοβῆ σὺ τὸν Θεόν [...] ἡμεῖς μὲν δικαίως· ἄξια γὰρ ὧν ἐπράξαμεν ἀπολαμβάνομεν» (Λουκ. 23, 40-41).

37. Ἁγ. Μάρκου, ὁ.π., ΡΞΑ', 925A καὶ ΡΞΒ', 925A.

38. Ἁγ. Μάρκου, ὁ.π., ΡΟΖ', 925D-928A. Ὁ διαρκὴς ἀναστοχασμὸς τῶν προβλημάτων καὶ ἡ τιθάσευση τῶν συναισθηματικῶν ἐμπειριῶν πού τὸν ἐμποδίζουν, ὀδηγεῖ σὲ μία ζωὴ μετὰ νόημα, ἀπελευθερωμένη ἀπὸ τὴν ἁμαρτία.

39. Ἁγ. Μάρκου, ὁ.π., ΡΞΘ', 925BC.

ἀπεμπλακεῖ, αὐτὸ θὰ τὸν περιζώσει⁴⁰. Ἔτσι μπορεῖ κάποιος νὰ δρέπει τοὺς καρποὺς τῶν κακῶν λογισμῶν καὶ προθέσεων του, ὅταν χαίρεται νὰ ἀκούει ὅτι οἱ ἐχθροὶ του δυστυχοῦν⁴¹ ἢ ὅταν φαίνεται ἀπὸ τὶς πράξεις του ὅτι ἐκτελεῖ θεάρεστο ἔργο, ἐνῶ στὴν πραγματικότητα ὑπηρετεῖ κάποιο πάθος του, παραβαίνοντας τὶς θεῖες ἐντολὲς μὲ ἀποτέλεσμα νὰ μηδενίζεται ἡ ἀξία τῆς καλῆς πράξεως⁴². Ὁ ὅσιος Μάρκος προειδοποιεῖ ὅτι ὁ Θεὸς θεωρεῖ τὶς πράξεις σύμφωνα μὲ τὶς προθέσεις τοῦ ἀνθρώπου καὶ ἀνταποδίδει ἀνάλογα⁴³. Πράγματι, εἶναι ἐξαιρετικὰ ἐπιπόλαιο νὰ διαπιστώσουμε τὶς προθέσεις ἐνὸς ἀνθρώπου καὶ νὰ κρίνουμε τὴν προσωπικότητά του ἀπὸ τὴν ἐξωτερικὴ συμπεριφορὰ καὶ τὶς πράξεις του. Ἐπίσης, δὲν μποροῦμε νὰ συγκρίνουμε δύο ἀνθρώπους μὲ βάση τὰ ἔργα τους ἢ κάποια ἐξωτερικὰ χαρακτηριστικὰ τῆς προσωπικότητάς τους, ἂν δὲν λάβουμε ὑπ' ὄψιν τὶς προθέσεις τους⁴⁴.

Σύμφωνα καὶ μὲ τὶς σύγχρονες κριτικὲς θεωρίες τῆς ψυχολογίας τῆς προσωπικότητας, οἱ προθέσεις διαφόρων ἀτόμων ποὺ ἐκπληρώνονται ἀπὸ κάποια συγκεκριμένη πράξη μπορεῖ νὰ εἶναι διαφορετικὲς μεταξὺ τους⁴⁵. Μόνον ὁ καρδιογνώστης Κύριος μπορεῖ νὰ κρίνει τὴ γνησιότητα μιᾶς καλῆς πράξεως ἢ τὴν ἀγαθότητα μιᾶς φαινομενικὰ κακῆς πράξεως ἢ λόγου, γιατί γνωρίζει τὸν σκοπὸ γιὰ τὸν ὁποῖο γίνεται. Ἔτσι βλάπτεται ψυχικὰ ὁποῖος κάνει τὸ καλὸ γιὰ ἰδιοτελεῖς σκοποὺς, ἐνῶ ἀντιθέτως ὠφελεῖται αὐτὸς ὁ ὁποῖος δὲν λειτουργεῖ μὲ ἰδιοτέλεια⁴⁶. Γι' αὐτό, ὅπως δὲν εἶναι ἐπαινετὴ μία καλὴ πράξη ὅταν πίσω τῆς κρύβονται πονηρὲς προθέσεις καὶ ἰδιοτελεῖς σκοποί, ἔτσι δὲν ἔχει νόημα νὰ ἐστιάζει κάποιος τὶς κατηγορίες καὶ τὶς λοιδορίες του στὶς ἁμαρτωλὲς πράξεις ἀντὶ νὰ καυτηριάξει τὴν «ἐννοιαν»⁴⁷. Οἱ

40. Ἁγ. Μάρκου, ὁ.π., ΡΟΓ', 925CD.

41. Ἁγ. Μάρκου, ὁ.π., ΡΟΔ', 925CD.

42. Ἁγ. Μάρκου, ὁ.π., ΡΟ', 925C.

43. Ἁγ. Μάρκου, ὁ.π., ΡΠΕ', 928BC.

44. Εἶναι παγίδα νὰ ἀποδεχθῶμε ὅτι δύο ἄνθρωποι, ποὺ ἐπιδίδονται στὴν ἴδια δραστηριότητα καὶ πράττουν τὸ ἴδιο πρᾶγμα, ἔχουν παρόμοιο χαρακτήρα, προσωπικότητα καὶ προθέσεις. Βλ. T. S. Sloan, "Breaking the Objectivist Hold on Personality Psychology", *Annals of Theoretical Psychology* 4 (1986), σσ. 226-231.

45. Πρὸβλ. D. Fox, I. Prilleltensky, *Κριτικὴ ψυχολογία. Εἰσαγωγή*, ἐπιστ. ἐπιμ. Γ. Ἀ. Ποταμιάνος, ἐκδ. Ἑλληνικὰ Γράμματα, Ἀθήνα 2003, σ. 203.

46. Ἁγ. Μάρκου, ὁ.π., ΛΓ', 909C καὶ ΛΖ', 909D.

47. Ἁγ. Μάρκου, ὁ.π., ΡΚ', 920C.

ιδέες που γεννιούνται και σιτίζονται μέσα στον νοῦ εἶναι οἱ αἰτίες τῆς διαπράξεως τῶν ἁμαρτιῶν ἀπὸ τὸ σῶμα. Ἡ πράξη μπορεῖ νὰ εἶναι δελεαστική ἀλλὰ προηγήθηκε ἡ δελεαστικότερη ἐπιθυμία τῆς πράξεως. Τελικά, δὲν ἔχει νόημα νὰ μεταμελεῖται κάποιος γιὰ πράξεις ποὺ ἔκανε διαπιστώνοντας μετὰ ἀπὸ τὴν τέλεσή τους ἢ ἀκόμη γνωρίζοντας ἐκ τῶν προτέρων τὴ βλαπτικότητά τους γιὰ τοὺς συνανθρώπους του ἢ τὸν ἴδιο καὶ ἰδιαίτερος ὅταν περιορίζει τὸ βλέμμα του σὲ ἀπτές ὕλικές ζημιές καὶ φθορές ποὺ προξένησε, χωρὶς νὰ μετανοεῖ γιὰ τὶς αἰτίες τῶν λαθεμένων πράξεών του, τὶς αἰσchrές δηλαδὴ ἐπιθυμίες καὶ λογισμούς, ποὺ συνεχίζουν νὰ κυριαρχοῦν στὸν νοῦ ἐμποδίζοντας τὴν ὀρθὴ λειτουργία του⁴⁸. Ἀποτέλεσμα εἶναι ἡ ἄστατη σκέψη. Ὁ ἄνθρωπος ἄλλοτε ὀδύρεται γιὰ τὶς ἁμαρτίες του, φαινομενικὰ μετανοῶν, καὶ ἄλλοτε ἐπιδιώκοντας τὴν τρυφή τῶν βιοτικῶν ἀγαθῶν πολεμᾷ ἀκόμη καὶ τὸν πλησίον του γιὰ νὰ τὰ ἀποκτήσει. Ἀπὸ τὴν ἡδυπαθοῦσα καρδιά «λογισμοὶ λοιμοὶ ἀναφύονται»⁴⁹, ποὺ προσβάλλουν τὴν ὑγεία τοῦ ἀνθρωπίνου νοῦ καταστρέφοντας τὴν εὐστάθεια καὶ προκαλώντας ἀνισορροπία.

Εὐστοχα ὁ ὁσῖος Μᾶρκος παρομοιάζει τὴ σκέψη τοῦ ἡδυπαθοῦντος ἀνθρώπου σὰν ἓνα ἀντικείμενο ποὺ ἀμφιταλαντεύεται πάνω σὲ μία

48. Ὁ Ἰω. Κ. Κορναράκης σημειώνει: «[...] Μία ἀπόλυτη προσήλωση τῆς σκέψης στὴν ἀποδοκιμασία τῆς πράξης, χωρὶς “ἐπιστροφή” στὸν λογισμό (τὸν ἠθικὸ αὐτουργό), ὁ πιστὸς ἀρκεῖται σὲ μία ψευδαἰσθήση μετάνοιας. Οἱ λογισμοί, οἱ σκέψεις καὶ οἱ διαλογισμοὶ συγκροτοῦν τὸ ἐργαστήριο τῆς κατασκευῆς τῆς ἁμαρτίας. Ἀπλῶς τὸ σῶμα πειθαρχεῖ στὰ αἰτήματα ἢ τὶς ἐντολές τοῦ νοῦ [...]. Τὸ αἰτιολογικὸ μέρος τοῦ βιώματος τῆς ἁμαρτίας δὲν μᾶς ἀπασχολεῖ [...]. Λυπᾶμαι καὶ κλαίω γιὰ τὶς ἁμαρτίες μου, ἐνδέχεται ὅμως, κατὰ τὸν διακριτικὸτατο καὶ ἔμπειρο πνευματικὸ «ἀναλυτὴ» Μᾶρκο, νὰ εὐφραίνομαι γιὰ τὶς αἰτίες τῆς ἁμαρτίας μου». Βλ. Ἰω. Κ. Κορναράκης, *Σῶμα καὶ αἶμα Χριστοῦ*, ἐκδ. Ἰ. Μονὴ Παντοκράτορος Σωτήρος Χριστοῦ Κερκύρας, Ἀθήνα 2010, σ. 165. Ἡ συμπεριφορὰ αὐτῆ, ποὺ ἀποτελεῖ στοιχεῖο τοῦ συγκρουσιακοῦ χαρακτήρος τοῦ ἀνθρωπίνου ψυχισμοῦ καὶ τῶν διασπάσεων του, φανερῶνει τὴν ψευδῆ μετάνοιά μας εἴτε αὐτὴ εἶναι συνειδητὴ μὲ στόχο τὴν παρουσίαση μιᾶς ἀπατηλῆς εἰκόνας προσώπου ἀποδεκτῆς καὶ ἐπαινετῆς ἀπὸ τὸν κοινωνικὸ περίγυρο εἴτε ἀσυνειδητὴ ποὺ ἀποτελεῖ αὐταπάτη. Στὴ δευτέρη περίπτωσι καταγγέλλεται ἡ πράξη, ἴσως καὶ οἱ σκέψεις ποὺ ὀδήγησαν σὲ αὐτήν, κάτι ποὺ δρᾷ κατευναστικά καὶ παυσίπονα στὶς τύψεις τῆς συνειδήσεως, χωρὶς ὅμως νὰ δρομολογεῖται ἡ ὀδυνηρὴ ἀλλὰ ἀναγκαία ἐκρίζωση τῶν κακῶν λογισμῶν καὶ ἐπιθυμιῶν ἀπὸ τὴν ψυχὴ.

49. Ἀγ. Μάρκου, *ὁ.π.*, ΡΕΓ', 925AB.

ζυγαριά⁵⁰. Ἡ ἀμφιταλάντευση σημαίνει ἀδυναμία αὐτοκυβέρνησης καὶ ἀμυνας τοῦ νοῦ, στὸν ὁποῖον εἰσβάλλουν κυριαρχικὰ ἀμαρτωλοὶ λογισμοί, ποὺ ὠθοῦν τὸν ἄνθρωπο στὴν τέλεση πράξεων ποὺ δὲν θὰ ἤθελε νὰ κάνει. Στὴν προκειμένη περίπτωση εἶναι ξεκάθαρο ὅτι ὁ ἄνθρωπος δὲν προσποιεῖται ψευδῶς ὅτι δὲν θὰ ἤθελε νὰ διαπράξει κάτι κακό, ὑποστηρίζοντας πὼς ἐνήργησε ἀκουσίως, ἀλλὰ ἔμμεσα ὁμολογεῖται ἢ ἀδυναμία κυβέρνησης τοῦ νοῦ καὶ ἀποδεικνύεται ἢ ἔλλειψη αὐτογνωσίας, ὅταν ἰσχυρίζεται ὅτι χωρὶς νὰ τὸ ἐπιθυμεῖ, βαλλόμενος ἀπὸ τὸν πειρασμό, ὁδηγεῖται σὲ ἀθέλητες ἐνέργειες. Κατὰ τὸν ὅσιο Μάρκο, ἡ ἀκούσια τέλεση μιᾶς ἀμαρτίας εἶναι ἀποτέλεσμα τῆς ἀγάπης πρὸς τὶς αἰτίες τῆς⁵¹. Στὴν πραγματικότητα ὁ ἄνθρωπος ἔχει δώσει ζωτικὸ χῶρο μέσα στὴν ψυχὴ του γιὰ νὰ ἀναπτυχθεῖ ὡς λοιμώδης νόσος μία ἀμαρτωλὴ σκέψη, ἰδέα ἢ ἀνάμνηση, ἢ ὁποῖα ἀπωθήθηκε στὸ καταφύγιο τοῦ ὑποσυνειδήτου, ὅπου ρίζωσε καὶ ἔγινε ἡδονικὸς συνομιλητὴς του. Ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριά, ὅταν ὁ ἄνθρωπος δὲν στρέφεται πρὸς τὴν ἀπόκτηση αὐτογνωσίας, γίνεται ἔρμαιο ἀσυνειδήτων ψυχικῶν διεργασιῶν, ποὺ προκαλοῦνται ἀπὸ ψυχολογικὲς συγκρούσεις καὶ οἱ ὁποῖες, ἐκτὸς ἀπὸ τὸν διχασμὸ στὴν ψυχὴ του, τὸν ὠθοῦν τελικὰ στὴν τέλεση πράξεων ποὺ ἀντικατοπτρίζουν εἰκόνες, παραστάσεις, γνώσεις καὶ ἐπιθυμίες ἀσυνείδητα καλλιεργημένες μέσα του⁵².

50. Ἀγ. Μάρκου, ὁ.π., PME', 924B.

51. Ἀγ. Μάρκου, ὁ.π., PMΓ', 924A.

52. Πρβλ. Ἰ. Κ. Κορναράκης, *Σῶμα καὶ αἷμα Χριστοῦ, ὁ.π.*, σσ. 166-167 καὶ τοῦ ἰδίου *Ἐγχειρίδιον ποιμαντικῆς ψυχολογίας*, τ. Α', ἐκδ. Ἀφῶν Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη 1984, σ. 39 κ.έ. Στὴν περιοχὴ τοῦ ἀσυνειδήτου ἢ ὑποσυνειδήτου ἐκτὸς τῶν ἄλλων ἀπωθοῦνται γεγονότα, σκέψεις, ιδέες, ὁρμές, ποὺ ἔρχονται σὲ ἀντίθεση μὲ ἠθικὲς καὶ κοινωνικὲς ἀξίες ἢ ἀπαγορεύσεις ποὺ ἐπηρεάζουν τὴν ἀνθρώπινη συμπεριφορὰ καὶ ἀποτελοῦν ἀκόμη καὶ ἀφανῶς συστατικὰ στοιχεῖα τῆς προσωπικότητος, τροφοδοτώντας τὸ συνειδητό. Ἔτσι ὁ Κορναράκης ἀναφέροντας ὡς παράδειγμα τὴν περίπτωσι τῶν «ἀμαρτηρικῶν ψυχικῶν ἀρχετύπων» τονίζει ὅτι: «ἡ ἀσυνείδητος αὐτῶν δραστηριότης, ὡς ἀσυνείδητος μὲν παραμένει ἄγνωστος εἰς τὸ συνειδητόν, ὡς δραστηριότης ὅμως ἀποτελεῖ βιωματικὸν γεγονός, τὸ ὁποῖον οὕτως ἢ ἄλλως τροφοδοτεῖ τὴν βιωματικὴν ἐμπειρίαν τοῦ συνειδητοῦ». Βλ. Ἰ. Κ. Κορναράκης, *Ψυχολογικὴ θεώρησις τοῦ χριστιανικοῦ παιδαγωγικοῦ ιδεώδους*, Θεσσαλονίκη 1964, σ. 39. Σὲ ἀρκετὲς θεωρίες τῆς κοινωνικῆς ψυχολογίας γίνεται ἀναφορὰ στὸν μηχανισμὸ αὐτοενίσχυσης ἢ αὐτοβελτίωσης, σύμφωνα μὲ τὸν ὁποῖο ὁ ἄνθρωπος ποὺ διαθέτει ὑψηλὰ ἐπίπεδα αὐτογνωσίας καθὼς καὶ γνώσης τῆς πραγματικότητος ποὺ τὸν περιβάλλει, ἀποκτᾶ τὴν πεποίθησι ὅτι δὲν ἐπηρεάζεται ἀπὸ ἐξωτερικὰ ἀρνητικὰ μηνύματα καὶ παραστάσεις.

Πρώτο βήμα πρὸς τὴν ἀπόκτηση αὐτογνωσίας καὶ ἐλέγχου τῶν διεργασιῶν, οἱ ὁποῖες γίνονται στὴν ἀνθρώπινη ψυχὴ ἐκτρέποντάς τὴν στὸ κακό, εἶναι ἡ ἀποβολὴ ἀπὸ τὸν νοῦ κάθε ἐκούσιας κακίας, ποὺ ἀποτελεῖ ἀναγκαῖα προϋπόθεση ἑναρξῆς τοῦ πολέμου κατὰ τῶν «κατὰ πρόληψιν» παθῶν, τῶν ἁμαρτιῶν δηλαδὴ ποὺ ἀκουσίως ἀνακαλοῦνται στὴ μνήμη⁵³. Ἔτσι σηματοδοτεῖται ἡ συνειδητὴ ἀπόφαση τοῦ ἀνθρώπου γιὰ κάθαρση καὶ ἐπίτευξη αὐτοπειθαρχίας στὸν νοῦ του, ποὺ πραγματώνεται μὲ διαρκῆ ἀναστοχασμὸ τῶν προβλημάτων τὰ ὁποῖα τὸν ταλανίζουν καὶ μὲ τιθάσευση ἐκείνων τῶν συναισθηματικῶν ἐμπειριῶν ποὺ ἐμποδίζουν τὸν αὐτοστοχασμὸ, ὅπως ἐπίσης καὶ τὴν ἀπόκτηση αὐτογνωσίας, αὐτοσυνειδησίας καὶ αὐτονομίας. Τότε προσδίδεται στὸν ἀνθρώπινο βίον νόημα καὶ ἡ ψυχὴ γαληνεύει, ἀφοῦ ὁ ἄνθρωπος ἀπελευθερώνεται ἀπὸ τὴ δυστυχία νὰ κάνει πράγματα ποὺ συγκρούονται μὲ τὴν ἠθικὴ του συνειδηση⁵⁴.

Ὅμως, ἡ αὐθεντικὴ ἐλευθερία καὶ αὐτονομία μπορεῖ νὰ πραγματωθεῖ μόνον ὅταν ὁ ἄνθρωπος βιώνει μὲ ὅλη τὴν ψυχὴ καὶ τὴ διάνοιά του τὸ μήνυμα τοῦ Εὐαγγελίου κάθε στιγμὴ τῆς ζωῆς του. Ὁ «ἐν πνεύματι καὶ ἀληθείᾳ»⁵⁵ ἀγωνιζόμενος πιστὸς δὲν καταβάλλεται ἀπὸ τὶς ἐπιθέσεις τοῦ διαβόλου ποὺ «ὡς λέων ὠρούμενος περιπατεῖ ζητῶν τίνα καταπήν»⁵⁶, ἀλλὰ ἀντιστέκεται στὶς δαιμονικὲς δυνάμεις ποὺ ἐπιδιώκουν τὴ διάλυση τῆς κοινωνίας του μὲ τὸν Θεό. Ἡ ἀντίσταση στὰ πάθη, σὲ ἀρνητικὲς καταστάσεις τῆς ζωῆς, σὲ κοσμικὲς δεοντολογίες, σὲ κανόνες καὶ νόμους τῶν ἀρχόντων τοῦ «αἰῶνος τούτου»⁵⁷, ποὺ ὑπακούουν σὲ ὑποβολὲς τοῦ ἄρχοντα τοῦ «κόσμου τούτου»⁵⁸, καὶ ἡ ἐκούσια ὑποταγὴ

Αὐτὴ ἡ πεποίθηση ἐνισχύει τὴν ἄμυνά του νὰ παραμένει ἐδραῖος στὶς ἀξίες, τὶς ἀρχές καὶ τὶς πραγματικὲς ἐπιδιώξεις του χωρὶς ἀμφιταλαντεύσεις καὶ χωρὶς νὰ κινδυνεύει νὰ ὀδηγηθεῖ σὲ ἀθέλγητες ἐνέργειες. Βλ. ἀναλυτικώτερα Julie L. Andsager – H. Al. White, *Self Versus Others, Media, Messages, and the Third-person Effect*, ἐκδ. Lawrence Erlbaum Associates, Mahwah New Jersey – London 2007, σσ. 9, 19 κ.έ.

53. Ἀγ. Μάρκου, ὁ.π., ΡΛΘ', 921D.

54. Πρὸβλ. D. Fox, I. Prilleltensky, ὁ.π., σσ. 197, 199· Ἰ. Κ. Κορναράκης, *Ἐγχειρίδιον ποιμαντικῆς ψυχολογίας*, ὁ.π., σ. 67.

55. Πρὸβλ. Ἰω. 4, 23.

56. Βλ. Α' Πε. 5, 8.

57. Πρὸβλ. Α' Κορ. 2, 8.

58. Πρὸβλ. Ἰω. 16, 11.

στὸν πνευματικὸ νόμο τῆς δικαιοσύνης τοῦ Θεοῦ⁵⁹, στοὺς πνευματικοὺς κανόνες καὶ ἀρχές ποὺ πραγματώνουν καὶ καταξιώνουν τὴν αὐτονομία τοῦ αὐθεντικοῦ χριστιανοῦ, τὸν ἀπελευθερώνουν ἀπὸ τὰ δυναστικά δεσμὰ τοῦ ἐγωκεντρισμοῦ⁶⁰. Ἀντίθετα, ὁ παραπλανημένος ἀπὸ τὸν διάβολο ἄνθρωπος διέρρηξε τὴ σχέση του μὲ τὸν Θεό, ἐπιχειρώντας ἐγωιστικά μὲ «ἀρπαγμόν»⁶¹ νὰ γίνεῖ Θεός, μὲ ἀποτέλεσμα νὰ ὀδηγηθεῖ σὲ ὀλέθρια πνευματικὴ ἀποξένωση καὶ ἀπομόνωση ἐκτρεπόμενος ἀπὸ τὴν ὁδὸ τῆς τελειώσεως καὶ θεώσεώς του, χωρὶς τελικὰ νὰ ἐπιτύχει τὸ ζητούμενο: τὴν ὑπαρξιακὴ του αὐτοσυνειδησία καὶ αὐτονομία.

59. Ὁ ἀπόστολος Παῦλος στὴν ἐπιστολὴ του Πρὸς Ῥωμαίους ἀντιπαραθέτει τὴ δουλεία στὴν ἁμαρτία μὲ τὴ «δουλεία» στὴ δικαιοσύνη τοῦ Θεοῦ, στὸν πνευματικὸ νόμο. Ἡ κατάληξη τῆς δουλείας στὴν ἁμαρτία εἶναι ὁ πνευματικὸς θάνατος ἐνῶ ἡ ἐκούσια ὑποταγὴ στὴ δικαιοσύνη τοῦ Θεοῦ ὀδηγεῖ στὴν ἐν Χριστῷ ἐλευθερία τοῦ πνεύματος καὶ στὴν αἰώνια ζωὴ: «ἐλευθερωθέντες δὲ ἀπὸ τῆς ἁμαρτίας ἐδουλώθητε τῇ δικαιοσύνῃ [...] δουλωθέντες δὲ τῷ Θεῷ ἔχετε τὸν καρπὸν ὑμῶν εἰς ἁγιασμόν, τὸ δὲ τέλος ζωὴν αἰώνιον. Τὰ γὰρ ὀψώνια τῆς ἁμαρτίας θάνατος, τὸ δὲ χάρισμα τοῦ Θεοῦ ζωὴ αἰώνιος ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν». Βλ. Ῥωμ. 6, 18-22.

60. Πρβλ. Ἰ. Κ. Κορναράκης, *Αὐτοσυνειδησία καὶ πατερικός «αὐτόνομος ἀναρχισμός»*, ἐκδ. Ἄφων Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη 1984, σσ. 23, 32 κ.έ.

61. Ὁ ἄνθρωπος καταλιμπάνοντας τὸν Θεὸ καὶ παραλαμβάνοντας τὸν διάβολο «ἄλλοτριοῦται τοῦ χαρίσματος» (πρβλ. τὸ δεύτερο τροπάριο ἀπὸ τὸ δ' ἀντίφωνο τοῦ ὄρθρου τῆς Μεγάλης Παρασκευῆς), ἐπιλέγοντας λάθος δρόμο γιὰ τὴν ἀπόκτηση τῆς αὐτοσυνειδησίας του. Κυριαρχημένος ἀπὸ φιλαυτία καὶ ὑπέροτρο ἐγωισμὸ καὶ ἐπιθυμώντας τὴν ἀπόκτηση αὐτονομίας καὶ θεϊκῆς δύναμης, αὐτεξουσίως ἀπομακρυνόμενος ἀπὸ τὴν πηγὴ τῆς ζωῆς, τὸν Θεό, ὀδηγήθηκε στὸν πνευματικὸ θάνατο. Ἡ πράξις αὐτὴ φανερώνει ἔλλειψη αὐτοκυριαρχίας καὶ αὐτογνωσίας, ποὺ ὀφείλεται στὸν σκοτισμένο ἀπὸ τὴν ἐγωλατρία νοῦ του, ἀφοῦ δὲν μπόρεσε νὰ ἀντιληφθεῖ ὅτι ἡ ἀπομάκρυνση ἀπὸ τὴν ἀγάπη τοῦ Θεοῦ θὰ λειτουργοῦσε ἐπιβλαβῶς πρὸς τὸ συμφέρον τῆς ψυχῆς του. Ἔτσι, ὅπως παρατηρεῖ ὁ Νεμεσίος Ἐμέσης: «τῆς μὲν τελειώσεως ἐξέπεσε, τῆς δὲ σωματικῆς χρείας ἐγένετο» βλ. Νεμεσίου Ἐμέσης, *Περὶ φύσεως τοῦ ἀνθρώπου*, ΒΕΠΕΣ 38, 224 κ.έ. Ἀντίθετα, ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς μὲ τὴν ἐνανθρώπηση καὶ τὴ σταυρικὴ θυσία Του «οὐχ ἀρπαγμὸν ἠγήσατο τὸ εἶναι ἴσα Θεῷ ἀλλ' ἑαυτὸν ἐκένωσε μορφὴν δούλου λαβών» (Φιλιππησ. 2, 5-7). Ἀκολουθώντας τὴν ὁδὸ τῆς ταπεινώσεως, ἔχοντας ἄμετρη φιλανθρωπία ὁ Θεάνθρωπος Κύριος, «αὐτεξουσίως ὡς Θεὸς ἀνέστη» (πρβλ. τὸ τέταρτο ἀπὸ τὰ ἀνατολικά στιχηρὰ τῶν αἰνῶν τοῦ ὄρθρου τῆς Κυριακῆς τῶν Μυροφόρων), δείχνοντας ἔτσι τὴν ὁδὸ ποὺ πρέπει νὰ ἀκολουθήσει ὁ ἄνθρωπος γιὰ νὰ ἀποκτήσει τὴν ἐλευθερία του. Ἡ ἀνταπόκριση στὴν ἀγάπη τοῦ Θεοῦ ἀπὸ τὴν πλευρὰ τοῦ ἀνθρώπου εἶναι ἡ φιλαδελφία καὶ τὸ «συμπαθές» πρὸς τὸν πλησίον του (πρβλ. τὸ τρίτο τροπάριο ἀπὸ τὸ δ' ἀντίφωνο τοῦ ὄρθρου τῆς Μεγάλης Παρασκευῆς: «τὴν φιλαδελφίαν κτησώμεθα, ὡς ἐν Χριστῷ ἀδελφοί, καὶ μὴ τὸ ἀσυμπαθές πρὸς τοὺς πλησίον ἡμῶν...»).

Ὁ ὄσιος Μάρκος τονίζει ὅτι, ἂν δὲν πράττει πλέον ὁ ἄνθρωπος «τὰ θελήματα τῆς σαρκός», ὅπως ἀποκαλοῦνται οἱ ἁμαρτωλὲς πράξεις ἀπὸ τὸν ἀπόστολο Παῦλο⁶², τότε θὰ σβήσουν οἱ ἁμαρτωλὲς ἐπιθυμίες καὶ οἱ λογισμοὶ ποὺ ὀδηγοῦν στὴν παράδοση στὰ πάθη⁶³, καθὼς καὶ κάθε κακία ποὺ ἐγκαταστάθηκε στὴν καρδιά ἐξ αἰτίας «χρονίας προλήψεως», ἀθέλητης δηλαδὴ μνήμης ἁμαρτωλῶν πράξεων, ποὺ ἐμφωλεύουν καὶ ἐξελίσσονται σὲ πάθος⁶⁴.

Τὸ δεύτερο βῆμα εἶναι ὁ ἀγώνας ὥστε ἡ ἀθέλητη «τῶν προτέρων κακῶν μνεία» νὰ ἐμποδισθεῖ νὰ γίνεῖ πάθος. Ἐξ ἀρχῆς ἀναδεικνύεται νικητῆς ὅποιος βρεθεῖ ἐτοιμοπόλεμος καὶ ἀνατρέφει ἀπὸ τὴν πρώτη προσβολὴ τὴν ἐπίθεση τῆς σκέψεώς του⁶⁵. Βέβαια, ἡ προσβολὴ ὡς «ἀνείδωλον κίνημα καρδιάς»⁶⁶ εἶναι χωρὶς ἁμαρτία. Ὅμως στὴν περίπτωσι ποὺ ἀφήνει κάποιος νὰ παραχθοῦν καὶ νὰ καλλιεργηθοῦν εἰκόνες ποὺ ὀφείλονται σὲ κάποιον κακὸ λογισμό, τότε ὑπάρχει συγκατάθεσι στὴν ἁμαρτία, ποὺ ἔχει τὴν αἰτία τῆς στῆ διάθεσι συνδιάλεξι μαζί τῆς καὶ ἐπεξεργασίας στὸν νοῦ ἐωσφορικῶν ἰδεῶν⁶⁷. Ἔτσι τὰ «λογιστικὰ εἶδωλα», οἱ εἰκόνες δηλαδὴ οἱ ὁποῖες δημιουργήθηκαν ἀκουσίως ἀπὸ λογισμοὺς ὀφειλόμενους σὲ ἀναπλασμένες ἀπὸ τὴ μνήμη παραστάσεις διατηρημένες στὸ ὑποσυνείδητο, ἂν γίνουσι ἀντικείμενο προσοχῆς καὶ ἐνδόμυχου ἐνδιαφέροντος καὶ καλλιεργηθοῦν ἀπὸ τὸν νοῦ ἀντὶ νὰ προσπερασθοῦν καὶ νὰ ἀπορριφθοῦν, τότε γίνονται «ὑποστατικὰ εἶδωλα», ἤτοι εἰκόνες συγκεκριμένες, σαφεῖς καὶ ὑπαρκτές, οἱ ὁποῖες ἐκ τῶν πραγμάτων εἶναι πονηρότερες καὶ ἰσχυρότερες ἀπὸ τὶς προηγηθεῖσες «λογιστικές» αἰτίες τους⁶⁸.

62. Βλ. Ἐφ. 2, 3.

63. Ἀγ. Μάρκου, ὁ.π., ΡΠΒ', 928B.

64. Ἀγ. Μάρκου, ὁ.π., ΡΠΔ', 928B.

65. Ἀγ. Μάρκου, ὁ.π., ΡΜ', 921D.

66. Ἀγ. Μάρκου, ὁ.π., ΡΜΑ', 921D.

67. Ἀγ. Μάρκου, ὁ.π., ΡΜΒ', 921D – 924A. Ὁ π. Γεώργιος Φλορόφσκυ γράφει χαρακτηριστικά: «Ἡ ψυχὴ ταράσσεται πάντα ἀπὸ σκέψεις καὶ ἐπιθέσεις τοῦ Πειρασμοῦ, ἀλλὰ ἡ ἁμαρτία καὶ ἡ ἀκαθαρσία δὲν βρίσκονται σ' αὐτό. Ἡ ἁμαρτία βρίσκεται σὲ μία ἐσωτερικὴ προσοχὴ ἢ σ' ἓνα ἐσωτερικὸ ἐνδιαφέρον πρὸς δελεαστικὰς εἰκόνες, στῆ «συγκατάθεσι τοῦ νοῦ σ' αὐτές». Ἡ ἐπίθεσι τῆς σκέψεως –ἢ «προσβολή»– δὲν εἶναι οὔτε ἁμαρτία οὔτε φέμα, ἀλλὰ μαρτυρία τοῦ δεσποτισμοῦ τῆς θελήσεώς μας. «Ἄμαρτία εἶναι νὰ συναινοῦμε πρὸς τὴν ἁμαρτία». Βλ. Γ. Φλορόφσκυ, ὁ.π., σ. 308.

68. Ἀγ. Μάρκου, ὁ.π., ΡΠΓ', 928B.

Σύμφωνα με την έπιστήμη τῆς ψυχολογίας, ἀκούσια καὶ ὄχι ἐνσυνείδητα ἀναπλάθονται οἱ παραστάσεις, ἀνακαλώντας στὴ συνείδηση ἢ μίᾳ τῆν ἄλλῃ συνειρμικά. Αὐτὴ ἡ ψυχολογικὴ λειτουργία πραγματοποιεῖται εὐχερέστερα ὅταν ὑπάρχουν συγκεκριμένα ἐξωτερικὰ ἐρεθίσματα ὅμοια μὲ τὶς παραστάσεις, τὰ ὁποῖα εἴτε τὶς ἀφυπνίζουν εἴτε, ὅταν βρίσκονται σὲ ἐγρήγορη στὸν νοῦ, τὶς «ἐνδυναμώνουν» μὲ ὁρατὲς εἰκόνες⁶⁹. Ἔτσι, κατὰ τὸν ὅσιο Μᾶρκο, ὅταν διαπιστώσει κάποιος πῶς «τὰ ἐγκείμενα ὑποστατικῶς» ἀρχίζουν νὰ κινοῦνται καὶ νὰ διεγείρουν σὲ πάθος τὸν ἡσυχάζοντα νοῦ του, αὐτὸ ὀφείλεται στὸ γεγονός ὅτι εἶχε καλλιεργήσει ἐντὸς του καὶ κατόπιν ἔκανε πράξη τὸ πάθος, ποῦ ἐντυπώθηκε πλεον στὴν καρδιά του⁷⁰. Οἱ ἐντυπωμένες δηλαδὴ στὴ μνήμη παραστάσεις, ποῦ δημιουργήθηκαν ἀπὸ τὴ βίωση κάποιου πάθους «πρακτικῶς» καὶ ὄχι μόνον «λογιστικῶς», παραμένουν ζωηρότατες καὶ, ὅταν ἀνακαλοῦνται στὸν νοῦ ἀπὸ τὸ ὑποσυνείδητο στὸ ὁποῖο ἀπωθήθηκαν, προκαλοῦν ταραχὴ καὶ ὠθοῦν τὸν ἄνθρωπο στὴν ἱκανοποίηση τοῦ πάθους.

Ὁ ὅσιος Μᾶρκος διακρίνει τὰ πάθη ὡς πρὸς τὴ διαμόρφωσή τους σὲ δύο κατηγορίες: σὲ αὐτὰ ποῦ διαμορφώνονται μὲ τὴ σκέψη καὶ σὲ αὐτὰ ποῦ διαμορφώνονται στὸ νοῦ ὕστερα ἀπὸ πράξη, τὰ ὁποῖα ὅμως καλλιεργήθηκαν πρωταρχικὰ μὲ τὸν λογισμό⁷¹. Γι' αὐτὸ ὁ ἄνθρωπος πρέπει νὰ στρέφεται κατὰ πρῶτο λόγο στὴν ἐκρίζωση τῶν κακῶν λογισμῶν ποῦ γεννοῦν, παροξύνουν καὶ συναθροίζουν τὰ πάθη στὴν καρδιά του σὰν τὸν ἄνεμο ποῦ συνάξει τὰ σύννεφα, ὅπως λέγει χαρακτηριστικὰ ὁ ὅσιος Μᾶρκος⁷², καθὼς ἐπίσης ὀφείλει νὰ μὴν «ὑπακούει» στὰ κελεύσματα τῆς καρδιάς, ἂν πρῶτα δὲν ἀναιρεθοῦν οἱ κακὲς σκέψεις μὲ τὶς ὁποῖες τὴν ἔχει ἐμποτίσει, γιατί αὐτὴ «οἷας ἐνθήκας ἔχει, τοιαύτας καὶ προσθήκας ἐπιζητεῖ»⁷³. Γιὰ νὰ τὸ κατορθώσει αὐτὸ ἀπαιτεῖται συνεχῆς ἀγώνας ἐγκράτειας⁷⁴ μέχρι νὰ ἐξολοθρευθεῖ κάθε σπόρος κακίας στὴν

69. Βλ. Ἰ. Κ. Κορναράκης, *Στοιχεῖα νηπτικῆς ψυχολογίας*, ἐκδ. Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη 2016, σ. 24· Γ. Κ. Παπαγεωργίου, *Ψυχολογία*, Ἡράκλειο 1975, σ. 148 κ.έ.· Ἐ. Ἀ. Κολιάδης, *Γνωστικὴ ψυχολογία, γνωστικὴ νευροεπιστήμη καὶ ἐκπαιδευτικὴ πράξη*, τ. Δ', ἐκδ. Γρηγόρη, Ἀθήνα 2002, σ. 121 κ.έ.

70. Ἀγ. Μάρκου, ὁ.π., ΡΠ', 928ΑΒ.

71. Ἀγ. Μάρκου, ὁ.π., ΡΟΘ', 928Α.

72. Ἀγ. Μάρκου, ὁ.π., ΡΠΑ', 928Β.

73. Ἀγ. Μάρκου, ὁ.π., ΡΟΗ', 928Α.

74. Προβλ. Α' Κορ. 9, 25: «πᾶς δὲ ὁ ἀγωνιζόμενος πάντα ἐγκρατεύεται».

ψυχή του⁷⁵ και ταυτόχρονα απόλυτος έλεγχος όσων διδασκαλιών και λόγων υποπίπτουν στην αντίληψή του, διατηρώντας στον νοῦ του όσες οικοδομοῦν πνευματικά, προάγοντας τή σκέψη πρὸς τὸ ἀγαθὸ, και ἀπορρίπτοντας όσες καλλιεργοῦν πονηροῦς λογισμοῦς⁷⁶.

Ὁ όσιος Μάρκος, ὡς ἔμπειρος γνώστης τῆς παθολογίας τῆς ἀνθρώπινης ψυχῆς, ἐπιμένει στήν τεράστια σημασία πού ἔχει γιά τήν πνευματική ὑγεία και συνεπῶς στήν ἀπρόσκοπτη τήρηση τοῦ πνευματικοῦ νόμου τοῦ Θεοῦ ἢ ἐξάλειψη κάθε ἀμαρτίας. Κατὰ τὸν όσιο Μάρκο, ἐπειδή «*δίκτυόν ἐστι πολύπλοκον, ἢ τῆς κακίας μέθοδος*»⁷⁷, ἀφοῦ ὁ διάβολος παρουσιάζει ὡς ἀνάξια προσοχῆς τὰ μικρὰ ἀμαρτήματα με στόχο «*ἐπι μείζον κακὸν ἀγαγεῖν*»,⁷⁸ ὀφείλει ὁ ἄνθρωπος νὰ λάβει ὑπ' ὄψιν του ὅτι τὰ μεγάλα ἀμαρτήματα ξεκινοῦν ἀπὸ μικρὲς ἐστίεις κακῶν, πού με τήν πάροδο τοῦ χρόνου μεγαλώνουν⁷⁹, και ὅτι ἤδη ἔχει νικηθεῖ ἀπὸ τὸ

75. Ἁγ. Μάρκου, ὁ.π., ΡΛΕ', 921C: «*ὁ ἀγωνιζόμενος, πάντα ἐγκρατεύεται, και οὐ παύσεται, ἕως ἂν ἐξολοθρευθῆ Κύριος σπέρμα ἐκ Βαβυλῶνος*». Ἡ ρήση αὐτὴ μᾶς παραπέμπει στήν προφητεία κατὰ τῆς Βαβυλῶνος τοῦ προφήτη Ἰερεμία: «*ἐξολοθρευσατε σπέρμα ἐκ Βαβυλῶνος*» (Ἰερ. 27, 16). Οἱ κακοὶ λογισμοὶ πού ἔχουν ριζώσει στήν ψυχή παρομοιάζονται με τήν πηγὴ τῶν κακῶν γιά τὸν Ἰσραήλ, τήν εἰδωλοατρικὴ Βαβυλῶνα. Ὅπως ἢ καταστροφή τῆς Βαβυλῶνος και τῶν Βαβυλωνίων θὰ σήμαινε τήν ἀπελευθέρωση τῶν Ἰσραηλιτῶν ἀπὸ τὴ δουλεία, ἔτσι και ἢ ἐκρίζωση τῶν παθῶν πού θὰ ἔλθει ὕστερα ἀπὸ συνεχῆ ἀγῶνα ἐγκράτειας, θὰ σήμανει τήν ἀπελευθέρωση τοῦ κάθε ἀνθρώπου ἀπὸ τὴ δουλεία τῆς ἀμαρτίας. Ὁ ἄνθρωπος ὀφείλει νὰ ἐγκρατεύεται, ὥστε νὰ μὴν «*ἐξουσιάζεται*» ἀπὸ τίποτε τὸ ὑλικὸ και γήινο πού τροχοπεδεῖ τήν πορεία του πρὸς τὴ θέωση. Ἡ ἀμμᾶ Συγκλητική με τήν ἐγκράτεια «*τὰς ἀκανθῶδεις τῆς διανοίας ἐκφύσεις ἑαυτῆς ἀφηρεῖτο*». Βλ. Παύλου τοῦ Εὐεργετινοῦ, *Συναγωγὴ τῶν θεοφθόγγων ρημάτων και διδασκαλιῶν τῶν θεοφόρων και ἀγίων Πατέρων ἀπὸ πάσης Γραφῆς θεοπνεύστου συναθροισθεῖσα*, τόμοι 4, ἐκδ. Ἰ. Μ. Μεταμορφώσεως Ἀττικῆς, Ἀθήνα 1990, τ. Β', [ΠΕ' (Α' Ἁγία Συγκλητική)], σ. 200. Στὰ κείμενα τῆς ἀσκητικῆς γραμματείας τονίζεται ἢ πρωταρχικὴ και θεμελιώδης σημασία τῆς ἐγκράτειας: «*ὁ ἀσκητῆς ἀρχίζει με τήν ἐγκράτεια στὴ διατροφή, γιὰ τὴ ἑξασθενημένη ἀπὸ τὴ νηστεία σάρκα δαμάζεται εὐκολότερα και τὸ πνεῦμα κυριαρχεῖ πάνω της χωρὶς δυσκολία και στὴ συνέχεια ἐπιτυγχάνει τήν ἐγκράτεια στὰ ὑπόλοιπα πάθη καθῶς και τὶς σαρκικὲς ἡδονὲς και ἐπιθυμίες, ἀποφεύγοντας τὴ ζωὴ τῆς ἀκολασίας*». Βλ. Φ. Ν. Παπανικολάου, *Ἡ ἔρημος και ἢ πόλη...*, ὁ.π., σ. 157.

76. Ἁγ. Μάρκου, ὁ.π., ΡΜΣΤ', 924B. Ὁ ἀπόστολος Παῦλος ἐπισημαίνει: «*πάντα δὲ δοκιμάζετε, τὸ καλὸν κατέχετε ἀπὸ παντὸς εἶδους πονηροῦ ἀπέχεσθε*» (Α' Θεσ. 5, 21-22).

77. Ἁγ. Μάρκου, ὁ.π., ΡΟΓ', 925C.

78. Ἁγ. Μάρκου, ὁ.π., ΗΖ', 917A.

79. Ἁγ. Μάρκου, ὁ.π., ΡΟΒ', 925C.

κακό, ἂν θεωρήσει πὼς δὲν κινδυνεύει καὶ ὅτι μπορεῖ νὰ ἐλέγξει τὴν κατάσταση ὅταν τὸ κακὸ βρῖσκεται ἀκόμη στὴν ἀρχὴ του⁸⁰.

SUMMARY

The “Righteousness” of Evangelical Commandments:
Law of Freedom in Christ and Significance of Reflections
in its Compliance, according to St. Mark the Hermit

By Photios N. Papanikolaou, *PhD*
Aristotle University of Thessaloniki

There is no doubt that the quest of the Reign and the Justice of God must be the overriding concern of human beings. Needless to say, humans honour the solicitation of God, when they adhere to the commandments of the Gospel, which liberate them from passions and sin, rendering them “righteous” before God. Hence, the Word, the teaching of the crucified and risen Lord is the spiritual law of freedom from the corrupting passions. The law is called spiritual because God is Spirit that saves by His grace and mercy.

The compliance of the commandments can only be achieved by those whose pure hearts overflow with love, faith, humility, and an awareness of human smallness. In particular, the experience of Christian self-awareness is achieved only through the cultivation of the regenerative Gospel virtues and the simultaneous renunciation of the demands of worldly life. The man is not saved by his own acts, but by the mercy of God. This means, according to St. Mark, that those who perform good deeds superficially (only to the extent that their personal interests are not affected), they do a “carnal reading” of the spiritual law. The mandates of the law concern the attitude and intentions that the soul must have toward the things of the world. When individuals succeed in cultivating

80. Ἀγ. Μάρκου, ὁ.π., ΡΟΑ, 925C.

the regenerative evangelical virtues that are the fruit of the actions of the Holy Spirit, and these in turn constitute the light of the knowledge of God, then healthy reflections spring forth from their hearts. It is worth mentioning that, the knowledge of God's will is His redemptive gift to humanity, offered through the teaching and sacrificial death of Christ, demonstrating the unrealisticness of human "rational thought". Thus, the person who keeps focusing his gaze on God (constant remembrance of God), the source of virtues and aid, perceives the uniqueness of the spiritual law as the path to salvation.

It is essential to point out, the maintenance of communion with God is possible only through the liberation of the mind from futile reflections. Whatever evil occurs, is due to them. According to St. Mark, the spiritual law is clear; the "righteousness" stemming from it, does not allow mental discussion with evil thoughts. In addition to that, the omniscient Lord, can judge the genuineness of a good deed or the goodness of an ostensibly bad deed, because He knows whether the intention was good or bad. Consequently, the involuntary commission of a sin reveals a love for its causes and an inability for self-discipline, self-governance of the mind, self-awareness, and freedom from demonic forces that seek to dissolve communion with God. It is rather significant to be said that St. Mark emphasizes the timely eradication of every sinful thought from the mind is of immense importance for spiritual health and therefore for the compliance with the spiritual law.